

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Tristan Saupõld

VALGEVENE INIMÕIGUSORGANISATSIOONIDE  
ELLUJÄÄMISSTRATEEGIAD POLIITILISTE VÕIMALUSTE MUUTUMISE  
KONTEKSTIS 2020-2024

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kristel Vits, MA

Tartu 2025

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Töö sõnade arv: 11985

*Tristan Saupõld, 19.05.2025*

## **Annotatsioon**

Bakalaureusetöö uuris, kuidas 2020. aastast demokraatiameelsete oponentide suhtes vaenulikumaks muutunud Valgevene poliitiline keskkond mõjutas üht kodanikuühiskonna olulist toimijat – inimõigusorganisatsioone, kelle tegevus aitab fikseerida valitseva režiimi õigusvastaseid repressioone, pakkuda ohvritele abi ning tõsta rahvusvaheliselt teadlikkust Valgevene olukorrast. Töö käigus leiti, et poliitilise süsteemi muutumine toimus kõige teravamalt 2020. ja 2021. aastal, püsides seejärel võrdlemisi stabiilses madalseisus, mida ikkagi iseloomustasid inimõiguste kaitsjate tagakiusamise jätkumine ja poliitiliste võimaluste järjepidev vähenemine. Intensiivsete repressioonidega õieti kohaneda ei olnud võimalik, mistõttu olid inimõigusorganisatsioonid sunnitud tegevuste jätkumiseks riigist lahkuma. Eksiilist tegutsemise iseneslike raskuste ja repressioonide piiriülesuse koosmõjul kannatas inimõigusorganisatsioonide tegevus tugevalt: inimressursid nõrgenesid tippjuhtide kinnipidamise tõttu ja tööeesmärkide täitmiseks ülivajalik suhtlus Valgevenesse jäänud inimestega muutus ebaturvaliseks. Keerulises poliitilises keskkonnas ellujäämiseks rakendati mitmekesiseid strateegiaid, millest ehk silmapaistvamad on küber- ja digiturvalisuse hüppeline areng, uute suhtluskanalite otsimine ja ebavajaliku bürokraatia vältimine teatud sisserände legaliseerimise viiside eelistamise, partnerite ja nutikuse abil.

## **Abstract**

This thesis examined how the increasingly hostile political environment in Belarus since 2020 has affected a crucial actor in the Belarusian civil society – human rights organizations. Unable to withstand the perceived and somewhat observable culmination of repressions in 2020 and 2021, human rights organizations were forced to leave the country. The combination of the inherent difficulties of operating in exile and the transnational nature of the repression meant that their activities were severely affected – human resources were weakened by the detention of top leaders, and communication with those who remained in Belarus became unsafe. A variety of strategies were implemented to survive in the difficult political context, most notably the surge in cyber and digital security, the search for new communication channels, and the avoidance of unnecessary paperwork owing to partners, legal insight and the preference of certain pathways to legal status.

# Sisukord

Annotatsioon .....	3
Sisukord .....	4
Sissejuhatus.....	6
1. Teoreetiline raamistik .....	10
1.1 Ressursside mobiliseerimise teooria .....	10
1.1.1 Definiitsioon ja põhisisu .....	10
1.1.2 Ressursside mobiliseerimine ja ressursikategooriad.....	11
1.1.3 Ressurssidele ligipääsu mehhanismid ja vahetussuhted .....	13
1.2 Poliitiliste võimaluste struktuur .....	14
2. Metoodika ja kasutatavad andmed .....	17
2.1 Uurimisstrateegia .....	17
2.2 Juhtumite valik.....	17
2.3 Meetodite valik .....	17
2.3.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs.....	17
2.3.2 Teemaatiline analüüs .....	19
2.4 Andmete kogumise viisid .....	21
2.4.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs.....	21
2.4.2 Teemaatiline analüüs .....	21
2.5 Andmete analüüsi põhimõtted .....	22
2.5.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs.....	22
2.5.2 Teemaatiline analüüs .....	22
2.6 Uurimuse piirangud .....	23
3. Empiirilise juhtumi tutvustus .....	25
3.1 Valgevene poliitiline areng.....	25

3.2 Valgevene kodanikuühiskond kodus ja eksilis .....	28
3.3 Valgevene inimõigusorganisatsioonid .....	29
3.4 Sihtriikide eripärad.....	31
3.4.1 Leedu.....	31
3.4.2 Poola .....	32
3.4.3 Ukraina.....	33
4. Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs.....	34
4.1 Poliitilise süsteemi avatus .....	34
4.2 Eliidi ühtsuse stabiilsus.....	36
4.3 Eliidi hulka kuuluvate liitlaste olemasolu.....	38
4.4 Represseerimise võimekus ja kaldumus .....	39
4.5 Järeldused.....	41
5. Teemaatiline analüüs .....	42
5.1 Tulemused.....	42
5.2 Järeldused.....	50
Kokkuvõte.....	53
Kasutatud kirjandus .....	56
Lisa 1. Pool-struktureeritud veebiintervjuu küsimustik.....	66
Lisa 2. Intervjuu nõusolekuvorm .....	68
Lisa 3. Kirjaliku intervjuu küsimustik .....	70
Lisa 4. Lõplik kooditabel .....	72
Lihtlitsents.....	85

## Sissejuhatus

Valgevene ühiskond on 2020. aasta presidendivalimiste kontekstis tärganud protestiliikumise vägivaldse mahasurumise järel põhjalikult muutunud. Sajad kolmanda sektori asutused on likvideeritud, arvukalt teisitimõtlejaid on meelevaldselt trellide taha saadetud ning laialdaselt on rikutud inimõigusi. Repressioonidest ajendatud väljarändelaine on kandnud naaberriikidesse ja kaugemalegi hulgaliselt turvatunde ning tegevusvabaduse otsinguil valgevenelasi ja Valgevene kodanikuühiskonna organisatsioone.

Inimõigusorganisatsioonidel on Valgevene kodanikuühiskonnas hindamatu tähtsusega roll: seista rahvusvaheliste inimõiguste tagamise eest ning jäädvustada inimõiguste rikkumised, et varem või hiljem järgneksid kuritegudele karistused. Ühelt poolt üritatakse dokumenteerida Valgevenes toimuvat ja abistada elanikke, teisalt aga püüda rahvusvahelist tähelepanu ja hoida seda Valgevenel ka pidevate uute kriiside valguses. Eksiilis on inimõiguslaste ülesanne keerulisem kui kunagi varem ning muutunud poliitilise keskkonna, aga ka distantstilt töötamise iseärasustega tuleb kiiresti kohaneda, sest repressioonide intensiivistumine jätkub ja kaalul on palju.

Valgevene inimõigusorganisatsioonide kohanemise kohta tugevalt kontekstispetsiifiliste probleemidega on seevastu vähe teada, sest erialakirjanduses vastavad käsitlused puuduvad. Kõige relevantsemad uuringud kas hõlmavad üksikuid inimõiguste kaitsjaid, kuid nende spetsiifikat välja ei too (Navumau et al. 2024; Kazakou & Thomas 2025), või vaatavad ühe inimõigusorganisatsiooni ühe kindla tegevuse muutumist (Halauneva 2023). Organisatsioonid ise ei ole põhjalikke aruandeid oma käekäigu kohta avaldanud, pigem keskendutakse teiste abivajajate huvide kaitsmisele. Meediakajastused on reeglina jäänud pinnapealseks, piirdunud ainult kõige akuutsemate olukordade kirjeldamisega või näiteks Ales Bialiatski Nobeli rahupreemia võidu puhul tulenenud üksnes massihuvist. Seetõttu jäävad hinnangud Valgevene inimõigusorganisatsioonide väljakutsete ja strateegiade osas suuresti oletuslikuks, lähtudes kas teisi kodanikuühiskonna gruppe käsitletud uurimustest (Lappo 2023; Navumau, Matveieva & Gorokhova 2024), teiste eksiiühiskondade kontekstis tehtud järeldustest (Nahimana 2019; Ramirez 2012) või üldisematest tendentsidest Valgevene riigis (Anisin 2025; Evans 2024).

Inimõigusorganisatsioonide uurimine Valgevene poliitilise konteksti näitel lisaks pusletüki autokratiseerumise mitmekesisuse mõistmisesse. Ühtlasi tuleneb vajadus uurida inimõigusorganisatsioonide vastustrateegiaid tegevuse piiramisele nende praktilisest olulisusest kodanikuühiskonna käekäigu ning inimõiguste kaitstuse jaoks. Teadmine eksiilis tegutseva kodanikuühiskonna võimalustest ja väljakutsetest on kasulik Ida-Euroopa riikidele nende naabruskonna demokraatiseerumise toetamisel, kuid on potentsiaalselt kohaldatav ka mitmete teiste autokraatiate kontekstis üle maailma.

Uurimisteema relevantsus seisneb muuhulgas selle hiljutises kujunemises. Poliitiliste võimaluste kiire muutumine toob kaasa vajaduse olukorra mõistmist pidevalt kaasajastada, eriti põhjusel, et pikaajalise mõjuga sündmuste kiire areng nõuab reageerivalt poolelt sobimatute muutuste vältimiseks või pehmendamiseks kiireid vastuseid. Valgevenes (aga ka eksiilis) tänapäeval toimuvad protsessid jätkavad tõenäoliselt veel aastaid mõlemal pool piiri mõju avaldamist. Seetõttu aitab teema analüüsimine potentsiaalselt kaasa nii rahvusvaheliste suhete kui Valgevene ühiskonna mõtestamisele mitte ainult lähiminekü, vaid ka -tuleviku kontekstis.

Uurimistöö eesmärgiks on kirjeldada 2020. aastast muutunud poliitilise konteksti tõttu eksiili sunnitud Valgevene inimõigusorganisatsioonide väljakutseid ja vastustrateegiaid poliitilise struktuuri muutumisele kui sellises aegruumilises kontekstis varasemalt uurimata nähtust. Lähtuvalt uurimisprobleemist ja uurimistöö eesmärgist on käesoleva bakalaureusetöö uurimisküsimuseks seatud: “Kuidas on alates 2020. aastast eksiili sunnitud Valgevene inimõigusorganisatsioonid pidanud muutma oma tegevust, kohanemaks muutunud poliitilise kontekstiga?”, seejuures on tegevuse teadlik muutmine kohanemise eesmärgil seesama nähtus, mida töö pealkirjas nimetatakse ellujäämisstrateegiaks.

Tulenevalt ühiskondlike liikumiste analüüsimiseks kasutatavast ressursside mobiliseerimise teooriast on püstitatud uurimistöö keskne tees, et organisatsioonid kohandasid uute väljakutsetega hakkama saamiseks erinevaid ressurssidele ligipääsu mehhanisme. See võib ilmuda väga erinevates vormides, alates uute rahastusallikate saamisest kuni inimeste ümberkoolitamise või avalikkusele suunatud sõnumite muutmiseni. Täpsemad strateegiate muutumise suunad selguvad töö käigus.

Uurimisküsimusele vastamiseks tuginetakse töös eelkõige kahele teooriale: ressursside mobiliseerimise teooria (*resource mobilization theory*) ning poliitiliste võimaluste teooria (*political opportunity theory*). Laenates põhjendust Valgevene linnaaktivistide ühendusi uurinud autoritelt, on “Poliitiliste võimaluste ja ressursside mobiliseerimise koosmõju Valgevene valitsusväliste organisatsioonide vastupidavuse mõistmiseks ülioluline” (Navumau, Matveieva & Gorokhova 2024, 40). Ressursside mobiliseerimise teooria aitab kaardistada inimõigusorganisatsioonide edukust mõjutavaid organisatsioonisiseseid tegureid, pakkudes analüüsiraamistikku, et süstematiseerida ressursse, mida kodanikuühiskonna organisatsioonidel toimimiseks reeglina vaja läheb. Poliitiliste võimaluste teooriat kasutatakse, et analüüsida inimõigusorganisatsioone mõjutavaid organisatsiooniväliseid tegureid, see tähendab tegevusvabadust tagava või piirava poliitilise keskkonna vabamaks või suletumaks muutumist. Ressursside mobiliseerimise teooria põhjal koostatakse küsimustik temaatilise analüüsi alusmaterjaliks olevate intervjuude jaoks, mis viiakse läbi inimõigusorganisatsioonide töötajatega. Poliitiliste võimaluste teooria rakendub uurimistöös nii osade intervjuuküsimuste alusena, aga ka eraldiseisva poliitiliste võimaluste struktuuri analüüsi näol. Teooriad kohtuvad temaatilise analüüsi tulemuste osas, kus inimõigusorganisatsioonide kogemustest välja koorunud teemasid (väljakutsed ja strateegiad) lahatakse nii ressursside mobiliseerimise kui poliitiliste võimaluste kontekstis.

Analüüsimisele kuuluvad kolme alates 2020. aastast eksiili kolinud Valgevene inimõigusorganisatsiooni kogemused. Juhtumite võrdlemisi väikese hulga tingib ühelt poolt inimõigusorganisatsioonide vähesus, teisalt ka teema tundlikkus ja sellest tulenev hirm oma tegevuste mitmekesisust avalikkuse ees eksponeerida. Analüüsiperioodi valik lähtub 2020. aasta vaieldamatust märkimisväärsusest poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise arengus, kui toimus murrang Valgevene poliitilises keskkonnas ning kodanikuühiskonna jaoks sai alguse omamoodi Kolgata tee, mis kestab tänaseni. Ajaperioodi lõpuks on määratud 2024, sest raporteid ja erialakirjandust leidub 2025. aasta sündmuste kohta piiratud hulgal. Siiski ei jäeta töös asjakohaseid sündmusi seetõttu kajastamata ning ajaraamistik on ennekõike üldine orientiir.

Käesolev uurimistöö koosneb kuuest peatükist. Esimeses peatükis kirjeldatakse uurimistööle taustsüsteemi loomiseks kodanikuühenduste uurimise teoreetilist raamistikku, keskendudes ressursside mobiliseerimise teooriale ja poliitiliste võimaluste teooriale. Järgmisena tutvustatakse meetodikat, et anda üksikasjalik ülevaade uurimistöö läbiviimise protsessist. Pärast seda tutvustatakse empiirilist juhtumit, mille käigus esitatakse kompaktne kokkuvõte analüüsitava juhtumi, see tähendab Valgevene poliitilise arengu, kodanikuühiskonna, inimõigusorganisatsioonide ja valitud sihtriikide kohta. Seejärel toimub poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs, mille eesmärk on näidata inimõigusorganisatsioonide tööd mõjutanud poliitiliste võimaluste muutumist süsteemsel kujul. Viies peatükk hõlmab temaatilise analüüsi meetodika praktilise rakenduse demonstreerimist ja analüüsitulemuste ehk teemade üksikasjalikku lahti kirjutamist, eesmärgiga näidata töö analüüsitulemusi. Uurimistöö kokkuvõttes antakse üldine ülevaade uurimistöö tähtsamatest osadest, sõnastatakse vastus uurimisküsimusele ning tuuakse välja uurimistöö tulemuste põhjal tehtud järeldused.

# 1. Teoreetiline raamistik

## 1.1 Ressursside mobiliseerimise teooria

### 1.1.1 Definiitsioon ja põhisisu

Ressursside mobiliseerimise teooria on vahend ühiskondlike liikumiste iseloomu ning tulemuslikkuse analüüsimiseks, mille kohaselt ühiskondlikud liikumised saavutavad edu ressursside tõhusa mobiliseerimise ja liikmete jaoks poliitiliste võimaluste loomise teel (Fuchs 2006, 106). Teooria arenes välja 1970ndatel, kui uus põlvkond sotsiaalteadlasi leidis end mitte nõustuvat esiteks toona domineerinud funktsionalistliku vaatega, et ühiskondlikud liikumised on kas hälbivad või sotsiaalselt desorienteeritud ning teiseks pluralistliku eeldusega, mille kohaselt kõikidel poliitilises protsessides osaleda soovivatel osapooltel on arvestatav võimalus saada ära kuulatud ja kaasatud. Ressursside mobiliseerimise uurijate eesmärgiks oli mõista, kuidas ratsionaalsed ja sageli marginaliseeritud sotsiaalsed toimijad edukalt mobiliseeruvad, et edendada soovitud ühiskondlikke muutuseid (Edwards & Gillham 2021, 1).

Ressursside mobiliseerimise teooria kujunes välja viie keskse aspekti ümber:

- 1) ühiskondlike liikumiste tegevus on ratsionaalne, kohandudes vastavalt erinevate valikute tulude ja kuludega;
- 2) liikumiste eesmärgid on defineeritud institutsionaliseeritud võimusuhetesse sisse ehitatud huvide konflikti poolt;
- 3) need huvide konfliktid on nii laialdased, et liikumiste kujunemine ja mobiliseerumine sõltub muutustest ressurssides, grupi organiseerimises (*group organization*) ja kollektiivse tegevuse võimalustes;
- 4) tsentraliseeritud, formaalse struktuuriga liikumiste organisatsioonid on tüüpilisemad modernsetele ühiskondlikele liikumistele ja on ressursside kogumises ning väljakutsete ületamises efektiivsemad kui detsentraliseeritud, mitte-formaalse struktuuriga liikumised;
- 5) liikumiste edukus sõltub suures osas poliitilistest protsessidest, mille sees nad toimivad, ja strateegilistest faktoritest (Jenkins 1983, 528).

Teooria subjektideks on ühiskondliku liikumise organisatsioonid (*social movement organizations*), ühiskondlike liikumiste valdkonnad (*social movement industry*) ja ühiskondlike liikumiste sektor (*social movement sector*). Kõik ühiseid eesmärke edendavad ühiskondlikud liikumise organisatsioonid moodustavad ühiskondliku liikumise valdkonna, erinevad ühiskondliku liikumise valdkonnad moodustavad kokku ühiskondlike liikumiste sektori (Edwards & Gillham 2021, 3). Ühiskondlik liikumine kujutab endast kollektiivset vastureaktsiooni kehtivatele sotsiaalsetele normidele, mille kaudu suur hulk inimesi püüab mõjutada ühiskonda massiliste poliitiliste või sotsiaalsete tegevuste kaudu (Willetts, i.a).

Valgevene inimõigusorganisatsioonid võib käsitleda ühiskondliku liikumise organisatsioonidena, mis kuuluvad laiemasse, suurt osa Valgevene kodanikuühiskonnast hõlmavasse režiimivastasesse ühiskondlikku liikumisse. Ühtlasi on inimõigusorganisatsioonid kodanikuühiskonna organisatsioonid ning mittetulundusühingud, mida defineerib eraldatus nii riigist kui turust ja vabatahtlik tegutsemine sotsiaalsfääris (UN ESCWA, i.a). Kõiki valitsusväliseid organisatioone hõlmavast terminist "vabauhendus", mille alla samuti inimõigusorganisatsioonid kuuluvad, eristab ühiskondliku liikumise organisatsiooni eelkõige selle normatiivsus – soov mõjutada ühiskonda kindla eesmärgi suunas, milleks Valgevene puhul on inimõigusi austava ja demokraatliku riigikorra kujundamine.

### **1.1.2 Ressursside mobiliseerimine ja ressursikategooriad**

Mobiliseerimise eesmärk on saada juurde ühiskondlikus liikumises osavõtjaid, see tähendab veenda inimesi ühiskondlikku liikumist materiaalsete ja/või muude vahenditega toetama. See võib toimuda kahel viisil: konsensuslikult (*consensus mobilization*) ehk saades toetust liikumise vaatepunktidele; ja tegevuslikult (*action mobilization*) ehk kutsudes inimesi üles liikumises aktiivselt osalema. Konsensuslik mobiliseerimine võib toimida iseseisvalt ja eraldi, aga tegevusliku mobiliseerimisega peab alati kaasnema ka konsensuslik (Klandermans 1984, 586). Teisisõnu, inimeste aktiivseks osalemiseks peab liikumine pälvima toetuse edendatavale eesmärgile; vaatepunktidele toetuse saamine aga aktiivset osalemist alati ei eelda.

Mobiliseerimise teel saadakse kontroll kollektiivseks tegevuseks vajalike ressursside üle (Flynn 2011, 114), mille süstematiseerimiseks on laialdaselt kasutusel (nt Corte 2013; Hui 2022;

Navumau, Matveieva & Gorokhova 2023) Bob Edwards'i ja John D. McCarthy (2004) ressursikategooriate jaotus: materiaalsed, inim-, sotsiaal-organisatoorsed, kultuurilised ja moraalsed ressursid (Edwards & McCarthy 2004, 125). Selline käsitlus võimaldab täpsemalt analüüsida ressursside mobiliseerimisel esinevaid väljakutseid ning põhjendada kasutatavaid ressurssidele ligipääsu mehhanisme ehk strateegiaid.

Materiaalsed ressursid on finants- ja füüsiline kapital: rahalised vahendid, kinnisvara, kontoriruumid, varustus ja tarvikud (Edwards & McCarthy 2004, 128). Rahaliste ressursside olulisus on määrava tähtsusega, sest vaatamata muude mobiliseeritavate ressursside määrale tekib alati ka rahalisi kulusid, mille eest tuleb tasuda (Edwards & Gillham 2021, 4).

Inimressursside hulka kuuluvad tööjõud, oskused, kogemus, ekspertiis ja juhtimine (Edwards & McCarthy 2004, 127). Need on võimekused, mida valdavad ühiskondlikust liikumisest osavõtjad ja mille kasutusväärtus sõltub situatsioonist: sageli on ühiskondliku liikumise organisatsioonil vaja ligipääsu erinevate oskuste, kogemuste ja ekspertiisiga inimestele, näiteks advokaatidele, veebidisaineritele või sotsiaalmeediaekspertidele. (Edwards & Gillham 2021, 4-5).

Sotsiaal-organisatoorsed ressursid on taristu, sotsiaalvõrgustikud ja (teised) organisatsioonid. Taristu hõlmab avalikke hüvesid, nagu postiteenused, elekter, viisad või digiturvalisus, mis võimaldavad igapäevaste tegevuste sujuvat toimimist ja on üldiselt kõigile kättesaadavad. (Edwards & Gillham 2021, 5). Koostöö kujul teiste organisatsioonidega teevad sotsiaal-organisatoorsed ressursid ühiskondlike liikumiste organisatsioonide värbamise ja tuntuse kasvatamise lihtsamaks, võimaldades liikumisel ühenduda suuremate inimvõrgustike poolt tunnetatud rahulolematusega. Sedasi laieneb ühiskondliku liikumise sotsiaalvõrgustik ja suureneb potentsiaalsete järgijate ja osavõtjate hulk (Ortiz & Tripathi 2017, 4).

Kultuuriliste ressurssidena mõistetakse täheldusi (*artifacts*) ja kultuuritooteid (nt avaldatavad väljaanded, kirjandus, dokumentaalfilmid). Täheldused on kontseptuaalsed tööriistad ja spetsialiseeritud teadmised, näiteks erinevat sorti taktikaline, tehniline ja strateegiline oskusteave, mida kasutatakse teiste ressursside mobiliseerimiseks (Edwards & McCarthy 2004, 126). Kultuurilised ressursid on universaalselt kättesaadavad, aga ebavõrdsest jaotunud, sest kõik

ühiskonna liikmed ei valda väärtuslikke spetsiifilisi teadmisi või oskuseid (Edwards & Gillham 2021, 6).

Moraalsete ressurssidena käsitletakse väliste toimijate heakskiitu ühiskondliku liikumise eesmärkidele ja tegevusele. Moraalsete ressursside hulka kuuluvad legitiimsus, usaldusväärsus, tuntus, solidaarne toetus (*solidarity support*) ja heasoovlik toetus (*sympathetic support*) (Edwards & Gillham 2021, 6). Võrreldes ettevõtete ja valitsusasutustega on ühiskondlike liikumiste jaoks moraalsed ressursid eriti olulised, sest inimeste pühendumus ja usk eesmärkidesse määravad otseselt organisatsioonide efektiivsuse ja ellujäämise (Pilny, Atouba & Riles 2014, 359). Moraalsete ressursside evimine annab ühiskondliku liikumise organisatsioonile teiste ees eelise, avades uksi otsustusprotsessides osalemiseks ja muude ressursside kogumiseks (Edwards & Gillham 2021, 7).

### **1.1.3 Ressurssidele ligipääsu mehhanismid ja vahetussuhted**

Edwards ja McCarthy eristavad nelja olulist ressurssidele ligipääsu mehhanismi (*mechanisms of resource access*): isetootmine (*self-production*), agregatsioon (*aggregation*), kaasamine (*co-optation/appropriation*) ja patronaaž (*patronage*) (Edwards & McCarthy 2004, 131). Isetootmisel saab ühiskondliku liikumise organisatsioon ressursse neid ise tootes: läbi olemasolevate sotsiaalse liikumise organisatsioonide, aktivistide ja teiste osaliste (Edwards & Gillham 2021, 8). Agregatsiooni korral teisendab ühiskondliku liikumise organisatsioon eraldiseisvate üksikisikute valduses olevad ressursid kollektiivseteks ressurssideks, mida liikumises osalejad saavad seejärel laiali jagada. Kaasamise puhul kasutavad organisatsioonid ressursse saamiseks suhteid teiste organisatsioonide või gruppidega, seeläbi saades ligipääsu ressurssidele. Patronaaž tähendab ressurssidele ligipääsu saamist eestkoste abil, mida pakuvad organisatsioonid või üksikisikud (Edwards & Gillham 2021, 9).

Nelja ressurssidele ligipääsu mehhanismi kombinatsioonis viie ressursikategooriaga moodustub 20 vahetussuhet (*exchange relationships*), see tähendab spetsiifilist moodust, mille kaudu ühiskondliku liikumise organisatsioonid ressursse hangivad: näiteks materiaalsed ressursid patronaaž (grandid), inimressursside isetootmine (koolitused) või sotsiaal-organisatoorsete ressursside agregatsioon (koalitsioonivõrgustikud). Vahetussuhted võivad toimida ühiskondliku

liikumise organisatsiooni siseselt või väliselt, nende väärtus sõltub kontekstipõhiselt ajast ja kohast (Edwards 2021, 10).

## 1.2 Poliitiliste võimaluste struktuur

Poliitiliste võimaluste struktuur (ka poliitiliste võimaluste teooria) on ühiskondlike liikumiste uurimiseks kasutatav teooria, mille põhiline sisu seisneb eelduses, et eksogeensed (ühiskondliku liikumise välised) faktorid suurendavad või piiravad ühiskondliku liikumise võimalusi mobiliseerumiseks, võimaldades paremini edendada teatud eesmärke ja läbi viia teatud strateegiaid (Meyer & Minkoff 2004, 1457).

Käesoleva töö kontekstis on poliitiliste võimaluste struktuuri kasutamine asjakohane, sest võimaldab anda objektiivse ülevaate organisatsioonivälistest teguritest, mis otseselt või kaudselt mõjutasid valikuid ja strateegiaid uuritava ajaperioodil. Poliitiliste võimaluste analüüsimine aitab näidata, et kodanikuühiskonna töö sõltub paljuski temale seatud piirangute olemusest ja ulatusest – nii on võimalik luua seoseid selle kohta, kuidas kindlad seadused, sõnumid ja teised riigi tegevused on suunanud valitsusväliseid organisatsioone käituma.

Poliitiliste võimaluste struktuuri üldlevinud operatsionaliseerimise kohaselt koosneb poliitiliste võimaluste struktuur neljast dimensioonist:

- 1) Institutsionaliseeritud poliitilise süsteemi suhteline avatus või suletus;
- 2) Eliidi ühtsuse stabiilsus või ebastabiilsus;
- 3) Eliidi hulka kuuluvate liitlaste olemasolu või puudumine;
- 4) Riigi võimekus ja kalduvus represseerida (McAdam 1996, 27).

Doug McAdami neljadimensiooniline poliitiliste võimaluste struktuuri jaotus on olemuselt varasemate jaotuste (Brockett 1991; Kriesi et al. 1992; Tarrow 1994; Rucht 1996) süntees, kokkuvõtte toonaste juhtivate poliitiliste võimaluste teoreetikute operatsionaliseerimistest.

Charles D. Brockett pidas viieks kõige olulisemaks poliitilise struktuuri komponendiks järgnevaid muutujaid: liitlaste ja toetusgruppide olemasolu; tähenduslike ligipääsupunktide olemasolu

poliitilises süsteemis; riigi võimekus ja kaldumus represseerida; eliidisisesene fragmenteerumine ja konfliktisus; ajaline asukoht protestitsükli suhtes, rõhutades seejuures, et dimensioonide vaheline suhe on dünaamiline ja ühe muutumine mõjutab teisi (Brockett 1991, 154). Ajaline asukoht protestitsükli suhtes ehk dimensioon, mille McAdam otsustas välja jätta, tähtsustab kehtivale võimule vastuastumise ajastust. Reeglina on kõrgenenud konfliktisuse või protestiperioodi alguses (seni võimuta) grupil paremad võimalused võimu omandamiseks kui protestitsükli lõpus, mil võimukandjatel lasuv surve nõudmistele vastata väheneb ning võimukandjate repressioonid on tõhusamad (Brockett 1991, 267).

Kolmedimensioonilise jaotuse (Kriesi et al. 1992) järgi moodustavad poliitiliste võimaluste struktuuri tuuma kolm omaduste komplekti: (1) formaalne institutsionaalne struktuur, (2) mitte-formaalsed protseduurid koos konkurentide tõrjumise strateegiatega, (3) konkurentidega vastasseisu jaoks vajalik võimu konfigureerimine. Kaks esimest dimensiooni seavad kollektiivse tegevuse mobiliseerimise üldise raamistiku, millega koostöös määrab võimu konfigureerimine võimukandjate strateegiad konkurentide suunal. See tähendab teisisõnu, et riigispetsiifiline ühiskondlike liikumiste võimalus või võimatus edukaks eesmärkide edendamiseks ning reformiks on määratud nii riigi konkreetsete strateegiliste kaalutluste kui üldise raamistiku poolt (Kriesi et al. 1992, 220).

Sidney G. Tarrow seadis neljaks dimensiooniks ligipääsu poliitikas osalemisele, poliitiliste liitude stabiilsuse, mõjukate liitlaste olemasolu ja eliidi ühtsuse (Tarrow 1994, 86). Sarnasus McAdami käsitlusega joonistub välja selgelt: ligipääs poliitikas osalemisele vastab McAdami esimesele dimensioonile; poliitiliste liitude stabiilsus ning eliidi ühtsus McAdami teisele dimensioonile; mõjukate liitlaste olemasolu McAdami kolmandale dimensioonile.

Dieter Rucht neli dimensiooni on ligipääs parteisüsteemile ja poliitilistele otsustele, poliitika elluviimise võimekus, liitlaste olemasolu ning konfliktistruktuur ehk võimekus ühiskondlike liikumisi piirata või maha suruda (Rucht et al. 1996, 190-191). Siinkohal on samuti paralleelid McAdami jaotusega arusaadavad: ligipääs parteisüsteemile ja poliitilistele otsustele on analoogiks McAdami esimesele dimensioonile; liitlaste olemasolu McAdami kolmandale dimensioonile; konfliktistruktuur McAdami neljandale dimensioonile. Poliitika elluviimise võimekus, mis

seostub samuti McAdami neljanda dimensiooniga, kujutab endast võimukandjate võimekust vastuvõetud otsuseid ellu viia, vaatamata sisemisele või välisele vastupanule

McAdam sünteesis eelnevad lähenemised neljaks dimensiooniks: esimene dimensioon rõhutab kõigi autorite poolt juriidilisele ja institutsionaalsele struktuurile omistatud tähtsust, teine dimensioon on mõeldud eliidisiseste poliitilist süsteemi mõjutavate, sealjuures kestvamate liitude eristamiseks kolmandast dimensioonist ehk eliidi hulka kuuluvate liitlaste (sageli ajutisest) olemasolust (McAdam 1996, 27). Neljas dimensioon ehk riigi võimekus ja kalduvus represseerida, mida McAdam nimetab ainsaks mittekonsensuslikuks dimensiooniks, aga mille väljajätmine on tema hinnangul arusaamatu, on kantud empiirilistest järeldustest, mille kohaselt repressiivsus ei ole mitte pelgalt teiste dimensioonide väljendus, vaid poliitilise struktuuri eraldiseisev, olemuselt kompleksne ja ettearvamatu omadus (McAdam 1996, 28).

Käesolevas uurimistöös kasutatakse McAdami jaotust tulenevalt kolmest tugevusest: dimensioonide selgus, operatsionaliseeritavus ning teaduskirjanduse ühisosa esindamine. Esiteks on McAdami dimensioonid hoomatava sisuga (vrd Kriesi et al. 1992), kirjeldades kokkuvõtlikult ja võrdlemisi konkreetselt poliitiliste võimaluste struktuuri kõige olulisemaid komponente. Teiseks on McAdami jaotus laialdaselt omaks võetud ja seda on kasutatud arvukates töödes (vt nt Abrams 2023; Kvirikashvili 2023; Marmura 2008), mis tähendab, et iga dimensiooni uurimise kohta on varasemad näited, mille põhjal valida tööriistad poliitilise võimaluste struktuuri muutumise tõhusaks analüüsimiseks. Kolmandaks esindavad McAdami dimensioonid edukalt erinevate poliitiliste võimaluste teoreetikute käsitlusi, mis tegelikult kirjeldavad suuresti sarnaseid täheldusi. McAdami jaotuse sarnasus teiste käsitlustega tähendab, et see ei ole vastuoluline ning seda võib pidada asjakohaseks kompromissiks või isegi teaduslikuks konsensuseks, mis hõlmab poliitiliste võimaluste teoreetikute lõikes kõige sagedamini kasutatavaid dimensioone.

## **2. Metoodika ja kasutatavad andmed**

### **2.1 Uurimisstrateegia**

Lähtuvalt uurimisküsimusest, poliitiliste võimaluste teooriast ja ressursside mobiliseerimise teooriast kujunes uurimisstrateegia aluseks järgmine loogika: uurimisküsimusele vastamiseks on vaja mõista poliitilise konteksti muutumist ning organisatsioonide tegevuste muutumist, millest tulenevalt jaguneb töö praktiline osa kaheks. Esimeses osas toimub konformne, kindla struktuuriga poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise analüüs, mille tulemusel luuakse teadmise suundade kohta, milles huvipakkuval ajaperioodil on Valgevene poliitiliste võimaluste struktuur muutunud, aitamaks näidata praktilise osa teises jaos kogutavate kogemuste põhjuseid. Teises osas uuritakse inimõigusorganisatsioonidelt intervjuude käigus nende tegevuste muutumise kohta, seejuures on intervjuuküsimused püstitatud ressursside mobiliseerimise teooria ressursikategooriate jaotuse alusel, toetades samal ajal ka poliitilise konteksti muutuste üle arutlemist. Seeläbi saadakse teada, kuidas organisatsioonid on oma tegevusi muutnud, mis on eelkõige kirjeldatav ressursside mobiliseerimise viiside ja võimekuste muutumise abil. Selle tulemusena on omakorda võimalik tegevuste muutumise ja poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise trendide vahel luua põhjuslikke seoseid, et vastata uurimisküsimusele.

### **2.2 Juhtumite valik**

Uurimisprobleemist lähtuvalt piirdus juhtumite valik Valgevenes töötavate inimõigusorganisatsioonidega, mis on oma tegevustega kolinud eksiili kas aastal 2020 või hiljem. Selle põhjenduseks on uurimisprobleemis kajastuv soov uurida ainulaadse Valgevenes ja välismaal kujunenud poliitilise konteksti mõju, milles inimõigusorganisatsioonid on just alates 2020. aastast tegutsenud.

### **2.3 Meetodite valik**

#### **2.3.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs**

Poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise analüüsimine on võrdlemisi ühene ja sirgjooneline viis saamaks teada, millistes suundades poliitiliste võimaluste struktuur uuritaval ajaperioodil

muutus. Meetodi tööpõhimõte on, et poliitiliste võimaluste struktuur on jagatav neljaks dimensiooniks, mida operatsionaliseerides on võimalik teha järeldusi kõige olulisemate poliitilise struktuuri osiste muutumise kohta eraldi ning, ühendades tehtud järeldused, anda ülevaade poliitiliste võimaluste struktuuri oluliste muutuste kohta üldiselt. Meetod võimaldab poliitilise konteksti muutumise kui olemuselt väga laia nähtuse sisu hinnata ja kirjeldada kokkuvõtlikult, kuid samal ajal struktureeritult ning mõõdetavalt.

Dimensioonide analüüsimiseks järgitakse käesolevas uurimistöös Nino Kvirikashvili (2023) eeskujuga, kes on kasutanud:

- poliitilise süsteemi avatuse määramiseks demokraatia indekseid;
- eliidi ühtsuse stabiilsuse määramiseks valimisi (st riigis eksisteerivaid koalitsioone ja partnerlusi olemasoleva kirjanduse alusel);
- eliidi liitlaste olemasolu määramiseks sotsiaalse liikumise toetajaid (samuti olemasoleva teaduskirjanduse alusel);
- represseerimise võimekuse ja kalduvuse määramiseks rahvusvaheliste inimõigusorganisatsioonide raporteid (Kvirikashvili 2023, 24-25).

Eelnevad analüütilised valikud tuginevad omakorda varasemal teaduskirjandusel. Demokraatia indeksite V-Dem (*Variations of Democracy*) kasutamist esimese dimensiooni uurimiseks on põhjendatud selle mitmekülgse sisuga (Jami & Peoples 2022, 5), aidates näidata avatust kui kompleksset ja mitmetasandilist komponenti poliitiliste võimaluste kujundamisel. Täpsemalt mõõdab elektoraalse demokraatia indeks (*Electoral Democracy Index*) valimiste ausust ja vabadust; liberaalse demokraatia indeks (*Liberal Democracy Index*) hindab üksikisikute ja vähemuste õiguste kaitset ning piiranguid võimule; osalusdemokraatia indeks (*Participatory Democracy Index*) mõõdab kodanike võimalusi ja tegelikku osalust poliitilistes protsessides ka valimisteväliselt; arutleva demokraatia indeks (*Deliberative Democracy Index*) keskendub sellele, kui võrd otsustusprotsessid põhinevad põhjendatud, lugupidaval ja sisulisel arutelul; ning egalitaarse demokraatia indeks (*Egalitarian Democracy Index*) hindab ühiskonnagruppide võimaluste võrdsust poliitiliste õiguste ja mõju osas (Coppedge et al. 2025). Täiendava vaatenurga pakkumiseks kaasatakse analüüsi Freedom House'i demokraatiaindeksi, mis hindab demokraatia olukorda laiemalt, kvantifitseerides valimisprotsessi toimimist, poliitilist pluralismi ja osalust,

valitsemise efektiivsust, väljendus- ja usuvabadust, ühinemis- ja organisatsioonilisi õiguseid, õigusriigi põhimõtete järgimisest ning isikuvabadusi ja individuaalseid õiguseid (Freedom House 2025). Poliitilise süsteemi avatust mõõdetakse numbriliselt: V-Dem demokraatiaindeksite puhul skaalal 0-1 ja Freedom House'i indeksi puhul skaalal 1-100.

Eliidi ühtsuse stabiilsuse, eliidi liitlaste olemasolu ja represseerimise võimekuse ning kalduvuse dimensioonide uurimine tugineb poliitiliste võimaluste teoreetiku Sydney Tarrow' analüütilistele suunistele (Tarrow 2011, 32; Tarrow 2011, 165-166). Dimensioone hinnatakse kvalitatiivselt skaalal suur-väike, võrreldes sama dimensiooni väärtuseid erinevatel ajahetkedel.

### **2.3.2 Temaatiline analüüs**

Uurimisküsimusele vastamiseks kasutatakse kvalitatiivse sisuanalüüsi liikidest just temaatilist analüüsi, sest uurimisteema näol on tegemist vähe uuritud valdkonnaga, mistõttu on oluline üles leida raskesti ennustatavas sisus peituvad tähendused ja arusaamad. Temaatiline analüüs täpselt sellega tegelebki: definitsiooni kohaselt on tegu andmeanalüüsi meetodiga kvalitatiivsest andmestikust tähenduse mustrite ehk teemade kodeerimise teel välja arendamiseks, analüüsimiseks ja tõlgendamiseks. Olemuslikult on temaatiline analüüs teoreetiliselt paindlik meetod, mitte täielikult teoriast sõltuv metodoloogia, andes kasutajale tööriistad andmebaasi organiseerimiseks, kasutamiseks ja tõlgendamiseks (Braun & Clarke 2021, 4).

Temaatilise analüüsi funktsioon on seega leida üles sisus peituvad tähendused ja arusaamad ning selle mehhanism seisneb süstemaatilises teksti sisu kodeerimises ja vastavate koodide (mustrite) välja arendamises teemadeks (mustrite klastriteks). Et temaatiline analüüs on loodud eelkõige kvalitatiivse andmestiku jaoks, võimaldab see tõhusalt käsitleda intervjuudel osalejate kogemusi ja arusaamu, tuues andmestikus esile tähenduste ühisosad ja silmatorkavad erandid.

Temaatilise analüüsi tulemus sõltub valitud versioonist ja selle kasutamise viisist. Temaatilise analüüsi variandid ehk teoreetilise raamistiku, tähenduse fookuse, andmetele lähenemise ja kvalitatiivse raamistikuga kaasnevad autori valikud ei ole binaarsed ega välista teineteist, pigem tuleks neid võtta kui ühe spektri ekstreemseid punkte (Braun & Clarke 2021, 9-10).

Käesolev uurimus lähtub uurimisküsimusest tulenevalt realistlik-essentsialistlikust epistemoloogilisest raamistikust, keskendudes uuritava nähtuse objektiivsetele aspektidele – sellele, mis tegelikult juhtus ja millised olid selle põhjused – selle asemel, et analüüsida mitmekesiseid tõlgendusviise või subjektiivseid konstruktsioone. Valitud on semantiline tähenduse fookus, sest uurimistöö eesmärk on mõista, kuidas osalejad kirjeldavad ja põhjendavad oma kogemusi, pigem kui analüüsida alateadlikke hoiakuid või sümboolseid tähendusi. Andmetele lähenemise poolest ühendab töö nii induktiivse kui deduktiivse lähenemise elemente: osaliselt saavad kodeerimine ja teemade väljatöötamine saavad alguse andmestiku sisust, võimaldades avastada uusi ja ootamatuid mustreid ilma eelnevate teooriate piiranguteta; samas annavad analüüsile deduktiivse komponendi teooriapõhised uurimisküsimused. Sama kehtib kvalitatiivse raamistiku puhul, sest uurimisküsimusele vastamist võivad toetada nii intervjueeritava ja tema esindatava organisatsiooni perspektiiv kui ka üldisemad tähendused teemavaldkonnas.

Temaatiline analüüs koosneb kuuest järjestikusest etapist, mis aitavad uurijal süstemaatiliselt uurida andmestikku. Esimeses etapis toimub andmestikuga tutvumine, mille käigus loetakse andmeid korduvalt, märgatakse mustreid ja tehakse esmaseid märkmeid (Braun & Clarke 2021, 33–34). Teises etapis kodeeritakse andmestik: tähenduslikud segmendid märgistatakse koodinimetustega, mis tähistavad spetsiifilisi ja analüütiliselt huvipakkuvaid ideid või kontseptsioone (Braun & Clarke 2021, 52–53). Kood on temaatilise analüüsi väikseim analüüsiühik – analüütiliselt huvitav idee, mis identifitseerib uurimisküsimusega seotud nurga kindlas andmesegmendis (Braun & Clarke 2021, 60). Kolmandas etapis arendatakse välja esialgsed teemad, mis ühendavad sarnased koodid jagatud tähenduse mustriks – teema (*theme*) on keskse kontseptsiooni (*central organising concept*) ümber organiseeritud jagatud tähenduse muster, mis peab jäädvustama paljusid ühise idee poolt ühendatud andmeid (Braun & Clarke 2021, 77). Neljandas etapis vaadatakse teemad üle, kontrollides nende selgust ja sobivust (Braun & Clarke 2021, 100). Viiendas etapis defineeritakse ja nimetatakse teemad (Braun & Clarke 2021, 111), viimaseks temaatilise analüüsi etapiks on kirjutamine, mille käigus toimub andmete viimane analüüs ja kohendamine (Braun & Clarke 2021, 118).

## **2.4 Andmete kogumise viisid**

### **2.4.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs**

Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüsi puhul kasutatakse kolme andmete kogumise viisi: poliitilise süsteemi avatuse uurimisel rakendatavad V-Demi demokraatiaindeksid (koos indeksite visualiseerimise tööriistaga) ja Freedom House'i „*Freedom In The World*“ on saadaval neid väljastavate instituutide veebilehekülgedel (V-Dem'i kodulehekülg, i.a.; Freedom House'i kodulehekülg i.a); eliidi ühtsuse stabiilsuse ja eliidi liitlaste olemasolu uurimiseks kasutatakse erialakirjandust ja uudismeediat; represseerimise võimekuse ja kalduvuse hindamisel kasutatakse aastaraportid Amnesty Internationali “*The State of The World’s Human Rights*” ja Human Rights Watchi “*World Report*” on kättesaadavad kummagi inimõigusorganisatsiooni kodulehekülgedel (Amnesty International'i kodulehekülg, i.a; Human Rights Watch'i kodulehekülg i.a)

### **2.4.2 Temaatile analüüs**

Andmete kogumiseks intervjuude teel koostati küsimustik (vt Lisa 1), mille küsimused püstitati töö teooriaosal põhinevalt. Ühest küljest oli sooviks kuulda inimõigusorganisatsioonide üldiseid kogemusi alates 2020. aastast, eriti nende väljakutseid ja strateegiaid – selle kohta küsiti eelkõige poliitiliste võimaluste struktuuri kõige olulisemate muutuste kontekstis. Teisest küljest oli sooviks täpsemalt teada saada, millistes konkreetsetes aspektides on ilmnunud poliitilise keskkonna muutuste mõju organisatsioonide tegevustele, millest tulenevalt püstitati ülejäänud küsimused ressursside mobiliseerimise muutuste kohta ressursikategooriate kaupa.

Inimõigusorganisatsioonidega võeti ühendust meili teel ning kirjaliku nõusolekuvormi (vt Lisa 2) allkirjastamise järel viidi ühe töötajaga kummastki organisatsioonist läbi poolstruktureeritud veebiintervjuud kestusega ligi üks tund. Kolmas inimõigusorganisatsioon nõustus küsimustele vastama kirjalikul teel, mille jaoks koostati eraldi küsimustik (vt Lisa 3), eesmärgiga muuta küsimustele vastamise protsessi selle vormiliselt ajakulukamaks muutumise tõttu kompaksemaks.

Intervjuud salvestati kahe diktofoniga, et tagada materjali kvaliteetne salvestus. Seejärel transkribeeriti salvestused andmete turvalisuse eesmärgil käsitsi, kasutades Microsoft Wordi programmi.

## **2.5 Andmete analüüsi põhimõtted**

### **2.5.1 Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs**

Poliitilise süsteemi avatuse uurimiseks kasutati kõigepealt viit V-Demi demokraatiaindeksit, mille väärtust igal uuritava aastal võrreldi eelneva aastaga, näitamaks ajaperioodil 2020-2024 toimunud muutuseid. Seejärel võrreldi sama loogika alusel indeksi "*Freedom in the World*" iga-aastast väärtust eelneva aasta väärtusega. Eliidi ühtsuse stabiilsuse ja eliidi hulka kuuluvate liitlaste olemasolu hindamisel analüüsiti erialakirjandust, võrreldi autorite vaatenurki ning pandi rõhku ajas toimunud muutuste jälgimisele. Represseerimise võimekuse ja kalduvuse hindamisel oli samamoodi peamiseks põhimõtteks Valgevene režiimi repressiivsete tendentside võrdlemine ajalises plaanis.

### **2.5.2 Teemaatiline analüüs**

Lähtudes Virginia Brauni ja Victoria Clarke'i (2021) teemaatilise analüüsi mudelist, loeti esmalt tekstid mitu korda mõttega läbi, seades iga järgneva lugemisega üha kriitilisemalt küsimuse alla tekstides esitatud mõttekäikude, hinnangute ja põhjenduste loogilisust ning eelduseid. Üles märgiti küsitavused ja eriti silmatorkavad tähendused.

Seejärel toimus kodeerimine, mille käigus märgiti programmis Microsoft Word kommentaariga kõik uurimisküsimusele vastamiseks potentsiaalselt relevantset andmelõigud. Kommentaaride sisuks kirjutati koodinimetused. Kodeerimise protsessi korrati kolm korda, et vältida tähelepanuväärsete andmelõigute märkamata jätmist.

Kolmandas etapis suunati tähelepanu koodide ühisosadele. Koodid, mis jagasid teineteisega sarnaseid tähendusi, ühendati kandidaatteemadeks, jälgides keskse idee olemasolu ning piiritletust. Etapi käigus arendatud kandidaatteemade hulk valiti meelega pigem suur, sest vähem olulisi

teemasid on hiljem võimalik kärpida. Tulenevalt teooriapõhisest küsimustikust ja johtuvast intervjuuvastuste jaotusest teatud valdkondadesse olid koodid reeglina selgelt grupeerunud kindlate kandidaatteemade piirkondadesse, mistõttu teemakaardi joonistamine muutus ebavajalikuks ning selle asemel laiendati koodid teemadeks Microsoft Wordi programmis koodide ja teemade kooditabelis (vt lõplik kooditabel Lisa 4) ringitõstmise kujul. Siiski ei ühtinud koodide jaotumine teemade vahel üks ühele teooria poolt pakutud valdkondadega, näiteks leidsid sotsiaalorganisatsioonide ressursside teooria alusel püstitatud küsimuste vastused kohati otstarbekamat rakendust teema all, mille keskne organiseerimise kontseptsioon on tugevalt seotud hoopis materiaalsete ressurssidega või muutustega poliitiliste võimaluste struktuuris.

Neljandas etapis toimus teemade kontrollimine ja olulisuse hindamine. Kontrolliti keskse organiseerimise kontseptsiooni ning selle erinevate väljundite olemasolu, koodide sobivust vastavate teemade alla ning teema piiride selgust. Et neid aspekte peeti silmas juba kandidaatteemade arendamisel, seisnes teemade väljaarendamise etapp eelkõige teemade olulisuse hindamises: hinnati iga teema väljapaistvust ning olulisust uurimisküsimusele vastamiseks. Välja jäeti mitu potentsiaalset teemat, mis oleksid olnud nii vormi kui sisu poolest sobivad, kuid millel puudus väljapaistvus, näiteks kärbitud teema partnerluse olulisuse kohta oluks igati asjakohane, ent samas piirdunuks selle väärtus suuresti iseenesestmõistetava tõsiasja konstateerimisega, et koalitsioonide rohkus on kasulik. Sama kehtib potentsiaalse teema “järjepidev töö toob rahva usalduse” puhul, millel oleksid kõik teema tunnused, ent puuduksid väljapaistvus ning uurimisküsimusele vastamiseks pakutav uudne lisaväärtus. Teemade väljajätmise tingib muuhulgas töö mahuline piirang, suunates analüüsi fookust ainult kõige vajalikumatele teemadele.

Viienda etapi ehk teemade ülevaatamise, kohandamise, defineerimise ning nimetamise tulemusi võib näha töö viiendas peatükis, mis on ühtlasi kuuenda etapi ehk kirjutamise praktiline väljund.

## **2.6 Uurimuse piirangud**

Peamiseks uurimuse piiranguks kujunes andmete raskendatud kättesaadavus, mis tulenes eelkõige sellest, et mitmed inimõigusorganisatsioonid keeldusid intervjuudes osalemast, jättes kas kutsetele vastamata või viidates keeldumise põhjusena organisatsioonisisesele turvapoliitikale. Selline

hoiak on arvatavasti tingitud soovist hoida oma töömeetodid, partnerid ja tegevussuunad privaatsena. Soovimatu infoleke võib reaalse tagajärgedena ohustada nii organisatsiooni enda tegevusvõimet kui ka nende koostööpartnerite turvalisust, mistõttu eelistatakse sageli kommunikatiivset vaoshoitust isegi teadusuuringute kontekstis. Teiseks kitsendavaks asjaoluks olid Valgevene ametlikud allikad, mida oli kavandatud kasutada statistiliste andmete kogumiseks, kuid mille kasutamine osutus ebaturvaliseks. Seetõttu tuli osaliselt tugineda sekundaarsetele veebiallikatele, mille kaudu oli siiski võimalik ligi pääseda olulisematele põhiseaduse või valimisteenistuse dokumentidele.

### 3. Empiirilise juhtumi tutvustus

#### 3.1 Valgevene poliitiline areng

Tänaseks 30 aastat võimul püsinud Aljaksandr Lukašenka valiti presidendiks 1994. aasta valimistel, mis osutusid esimesteks ja ühtlasi viimasteks vabadeks presidendivalimisteks Valgevenes (Marples 2021, 284). 1996. ning 2004. aasta referendumitega laiendas Lukašenka režiim oma võimutäiust, saavutades autokratiseerimise, sealhulgas kahe ametiaja piirangu kaotamise, abil järgnevate kümnendite jooksul täieliku kontrolli riigi majanduse ja meedia üle (Lejune 2021, 593).

Kodanikuühiskonna rõhumine algas juba 1990. aastatel, mil vabaühendused pidid läbima taasregistreerimisprotsesse, mille tulemusena lubati aastatel 1994–95 jätkata tegevust vaid 62% vabaühendustel ja aastal 1999 veidi rohkem kui pooltel vabaühendustel. Registreerimata organisatsioonid keelati 1999. aastal ja nende tegevus muudeti kriminaalkuriteoks 2005. aastaks. Pärast 2005. aastat asus režiim veelgi avalikumalt vastanduma vabaühendustele, sest kodanikuühiskonda peeti ebavajalikuks ning ohuks Lukašenka võimutäiuse tugevdamise eesmärgile (Beltsiuhova 2023, 33-34). Siiski oli kodanikuühiskonna organisatsioonide tegevus võimalik ning avalik kontroll kohtusüsteemi üle Valgevenes kuni 2020. aastani piiratud kujul teostatav – järelevalve toimus autoritaarsetele režiimidele omaselt ilma otsese koostööta kohtute ja kohtunikega (Halauneva 2023, 29).

2020. aasta, mil toimusid järjekordsed presidendivalimised, tuli teisiti, sest Lukašenka oli teinud poliitstrategilisi eksimusi, mis õõnestasid tema autoriteeti. Covid-19 kriisi naeruvääristamine, puudulik leevendamine ning koroonasurmade kahtlustäratavalt madal arv olid tõstnud pahameelt rahva hulgas, samuti ei olnud Lukašenka tõsiselt arvestanud vastaskandidaatide esilekerkimise võimalusega tema enda leerist (Marples 2021, 286). Esimene märk 2020. aasta presidendivalimiste erilisusest oli rahva enneolematult kõrge ning aktiivne toetus kolme vastaskandidaadi – Viktor Babarika, Valeri Tsepkalov ja Sergei Tsihhanovski – suhtes (Bedford 2021, 809)

Eriti palju populaarsust pälvis dissidentlik blogija ja Youtube'i postitaja Tsihhanovski, kes arreteeriti avaliku korra rikkumise ja ebaseaduslike demonstratsioonide eest 9. mail (Lejune 2021,

595). Tulenevalt Valgevene põhiseaduse 80. artiklist, mille kohaselt peab presidendikandidaat olema hääleõiguslik kodanik, ning 64. artiklist, mille järgi kohtuotsusega kinnipeetud isikutel ei ole lubatud valimistel hääletada (Valgevene põhiseadus, 2004), tühistati seeläbi Tsihhanovski kandidatuur.

Juunis ja juulis keeldus valimiskomitee kinnitamast Babarika ja Tsepalo kandidatuure, kellest esimene vangistati ning teisel õnnestus Valgevenest põgeneda (Marples 2021, 287). Sergei Tsihhanovski asemel otsustas valimistel kandideerida tema abikaasa Svjatlana Tsihhanovskaja, keda toetasid Babarika ning Tsepalo kampaaniameeskonnad, aidates kaasa “Tsihhanovskaja fenomeni” tekkimisele, mis paljastas seni arvatust suurema soovi muutuste järele Valgevene ühiskonnas. Valimiskampaanial õnnestus pöörata arvukalt apaatse hoiakuga valgevenelasi poliitiliselt aktiivseteks kodanikeks ning “protestide suve” vältel osales meelevaldustel rekordiline arv valgevenelasi (Bedford 2021, 809-810).

Presidendivalimiste ülekaalukaks võitjaks kuulutati Aljaksandr Lukašenka, kes kogus ametliku arvestuse kohaselt 80,1% häältest, Tsihhanovskaja sai 10,1% (Valgevene valimiskomitee, 2020). Opositsioon valimistulemusi ei tunnistanud lausaliste valimiste aususe põhimõtete rikkumiste pärast: rahvusvahelised valimiste vaatlejad puudusid, kohalikke vaatlejaid ei lubatud nakkusohu ettekäändel valimisjaoskondadesse sisse, paljud jaoskonnad suleti veel järjekorras ootavate inimeste ees enneaegselt (Bedford 2021, 810).

Ametlike valimistulemuste selgumisele järgnenud seni kõige rahvarohkemad meelevaldused surus märulipolitsei maha erakordselt jõuliste repressioonide abil ning Svjatlana Tsihhanovskaja sunniti pagema Leetu eksiili (Way 2020, 24). 100 000 - 200 000 osalejaga 16. augusti meelevaldusel kulmineerunud protestid jätkusid mitme kuu vältel, kuni vaibusid tuntavalt novembris. Protestiliikumise rahunemise põhjuseid oli mitmeid. Frustratsiooni tekitas protestilaine ebatõhusus, see tähendab pikk kestus ilma tulemusi saavutamata. Mõjusaks protestide vaigistajaks kujunesid ka ametivõimude poolt kasutatud repressiivsed meetmed: piinamised, vallandamised ja eksmatrikuleerimised meelevaldustel osalemise tõttu ning mõne hinnangu kohaselt üle 30 000 vangistamise kolme ja poole kuu jooksul. Teatud määral tekitas liikumisest võõrandumist ka selle sümbolika, millel võis tunnetada konnotatsioone valgevene rahvuslusega (Mudrov 2021, 5).

2021. aastat Valgevenes iseloomustavad lisaks likvideerimistele ja vangistamistele eelkõige kaks olulist sündmust: “Ryanairi intsident” 23. mail ning juulis puhkenud migratsioonikriis (Moshes & Nizhnikau 2022, 485). Ateenast Vilniusesse lennanud Ryanairi lend 4978 sunniti Valgevene võimude poolt väidetava pommiähvarduse tõttu maanduma Minskis ja reisijana pardal olnud dissident Protasevitš vahistati ning vangistati koos tüdruksõbraga (Pożaroszcyk 2022, 252). Kuigi 2023. aastal anti mõlemale armu ja vanglakaristused tühistati (RFE/RL's Belarus Service 2023), võib arvata, et intsident mõjutas turvatunnet ning arusaamu riigi repressioonide võimekusest. Palju rahvusvahelist tähelepanu pälvinud migratsioonikriisi, kui Valgevene valitsus suunas tuhandeid põgenikke Euroopa Liidu piirile, tekitamise motivatsioon oli eelkõige välispoliitiline (Badowska i.a, 153).

2022. aasta 24. veebruaril algas Venemaa alustatud täiemahuline agressioonisõda Ukrainas, mis on geograafilise läheduse ja Valgevene kaudse osaluse tõttu oluliseks teemaks Valgevene lähiajaloo, mõjutades ka sisepoliitikat. Kolm päeva peale Venemaa sissetungi algust, 27. veebruaril, toimus Valgevenes referendum põhiseaduse muutmiseks, millega taastati kahe ametiaja ülempiir presidendile, garanteeriti presidendile immunitet ja eluaegne koht parlamendi ülemkojas ning lubati riigi territooriumil hoida tuumarelva. Pealtnäha vastassuunalise mõjuga muutused on põhjendatavad Venemaa survega: kuigi Lukašenka oli olnud Venemaa liitlane, oli tal paljude Vene režiimi esindajate hinnangul olnud liialt iseseisvust. Ametiaegade ülempiiri kaotamine oli seega kompromiss, mis kindlustas Lukašenkale võimu aastani 2035 ning turvatunde elu lõpuni, jättes aga Venemaale võimaluse vähem isepäise, Kremlile lojaalsema isiku presidendiks seadmiseks tulevikus (Rudkouski, Lichacz & Hall 2025, 7).

Kahe viimase aasta Valgevene sisepoliitikat ilmestavad repressioonide jätkumine, tihedam koostöö Hiinaga (Reuters 2024) ning 2024. aasta parlamendivalimised, milles kõik neli valimistel osalenud erakonda olid režiimi kontrolli all. Varasemalt suuresti üksikkandidaatide toel häält saanud Lukašenka muutis oma ühingu Belaja Rus 2023. aastal ametlikuks erakonnaks ning konsolideeris järgneva aasta valimiste võiduga võimu ka erakondlikul tasandil, vältimaks üksikisikute liigse autonoomia poolt kujutatavat ohtu režiimile (Rudkouski, Lichacz & Hall 2025, 8).

### 3.2 Valgevene kodanikuühiskond kodus ja eksilis

Vaatamata üksikutele massilistele protestiliikumistele aastatel 2006, 2010 ja 2017, võis Valgevene kodanikuühiskonna organisatsioon enne 2020. aasta sündmusi pidada sotsiaalse baasi poolest nõrkadeks ja marginaalseteks. Selle tingisid repressioonid, režiimi poolele üle meelitamine (*co-optation*) ning “sotsiaalne leping”, mis seisnes ekstensiivsete sotsiaaltoetuste abil rahva üldosa rahumeelsena hoidmises (Bindman & Chulitskaya 2025, 7). 2020. aasta sündmuste käigus kerkisid esile uued kodanikuühiskonna toimijad, kes eristusid vanadest: uusi vabaühendusi iseloomustasid massiline spontaanne osavõtt, hierarhilise struktuuri puudumisel tegevuste koordineerimine võrgustike abil ja kodanikuaktivismi kogemusega, kuid ekstensiivse töökogemusega inimeste osalemine. Just viimane oli tõhusa mobiliseerimise aluseks, sest aktivistide näol oli tegu kõrgelt kvalifitseeritud spetsialistidega, kes samas ei olnud varem kogenud tõsisid repressioone, võimaldades neil vanade organisatsioonidega võrreldes vähem ettevaatlikult, ent tõhusamalt uusi osalejaid kaasata (Bindman & Chulitskaya 2025, 10).

Kuigi initsiatiivid kogusid hoogu juba pandeemia ajal ning presidendivalimiste eelsel perioodil, kujunes tõeliseks kodanikuaktiivsuse katalüsaatoriks valimiste võltsimine, sellele järgnenud protestide vägivaldne mahasurumine ning arreteerimised ametivõimude poolt. Uus liikumine hõlmas varasemast palju laiapindsemat osa ühiskonnast, kellel siiani oli teadlikkus vabaühenduste töö kohta suuresti puudunud (Bindman & Chulitskaya 2025, 10). Siiski olid meeleavalduste mahasurumiseks kasutatud repressioonid – meelevaldsed kinnipidamised, piinamine ja muu tagakiusamine, näiteks kontorite läbiotsimised ja üle 1600 valitsusvälise organisatsiooni likvideerimine (Navumau, Matveieva & Gorokhova 2024, 27), – piisavalt tõsised, et protestiliikumine mõne kuu jooksul summutada (Navumau et al. 2024, 5) ning sundida seejärel suurt osa Valgevene kodanikuühendustest kolima eksili.

Repressioonide tulemusel toimus massiline väljaränne, mille peamisteks sihtriikideks olid Poola, Leedu, Gruusia ja Ukraina (Chulitskaya et al. 2022, 4). Aastatel 2019-2022 migreerus Valgevenest ligi 145 000-170 000 inimest Poola, Leetu, Saksamaale, Lätisse ja Eestisse, kellest hinnanguliselt umbes pooled ehk 70 000-85 000 inimest pagesid poliitilise tagakiusamise eest. Poliitilistel põhjustel põgenenutest – mis on kõige sagedasem rände põhjus (Chulitskaya et al. 2022, 23) –

siirdus 55 000-70 000 inimest Poola, ligi 12 000 Leetu, 2 000-2 500 Saksamaale ning 500-700 Lätisse ja Eestisse (Kazakevich et al. 2023, 11). 2024. aasta suveks oli repressioonide tagajärjel väljarännanute koguarv tõusnud erinevate hinnangute kohaselt 300 000-500 000 inimeseni (Euroopa Nõukogu 2024, 17). Tagakiusamise või tagakiusamise ohu kõrval olid väljarände põhjusteks hirm sõja ja sõjaväekohustuse ees, soovimatus toetada valitsevat režiimi maksude maksimisega ning suutmatust näha endal ja oma lastel tulevikku Valgevenes (Kazakou & Thomas 2025, 2-3).

Eksiilis töötavate aktivistide kogemuse võib jagada kaheks perioodiks: august 2020 – veebruar 2022 ja veebruar 2022 – tänapäev. Esimesel perioodil võeti valgevenelasi vastu solidaarsusega, toetati Lukašenka režiimile vastandujaid ja kohandati seadusi hõlbustamiseks rännet ja sihtriigis elama asumist (Kazakou & Thomas 2025, 1). Alates Venemaa täiemahulise sissetungist Ukrainasse, milles Valgevene riik on kaasagressor, muutus aga avalik arvamus valgevene kogukonna suhtes negatiivsemaks ning sihtriigid muutusid julgeolekuriskist tulenevalt valgevene immigrantide osas ettevaatlikumaks, karmistades juriidilisi protseduure (Chulitskaya et al. 2022, 6). Seetõttu on teises perioodis paljud eksiilis elavad valgevenelased tunnetanud diskrimineerimist (Kazakou & Thomas 2025, 2).

Poliitiline tagakiusamine mõjutas ka eksiilis kodanikuühiskonda, piirates suhtlust kodumaal tegutsejatega ja vähendades tegevuste tõhusust. Vabaühendused võtsid kasutusele krüptitud suhtluse, usaldusväärsed vahendajad ja loovad viisid info ning ressursside vahetamiseks (Navumau et al. 2024, 7). Oluliseks strateegiaks sai digitooriistade kasutuselevõtt, mis võimaldas turvalist suhtlust piiriülel. Võrguvälised tegevused asendusid videosisu ja veebisündmustega, mis aitasid muuhulgas jõuda uute sihtgruppideni ning koguda rahastust (Navumau, Matveieva & Gorokhova 2024, 38).

### **3.3 Valgevene inimõigusorganisatsioonid**

Inimõigusorganisatsioonide eesmärgiks on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Inimõiguste ülddeklaratsioonis sõnastatud inimõiguste tagamine, mille jaoks kasutatakse ühiskondlike protsesside mõjutamisel erinevaid hoobasid: inimõiguste rikkumiste ohvrite otsene abistamine,

täpse informatsiooni kogumine, kampaaniate ja lobitöö korraldamine, inimõiguste teemalise hariduse pakkumine (Euroopa Nõukogu i.a). Erineva tausta, eesmärkide ja tegutsemisviisidega Valgevene kodanikuühiskonda inimõigusorganisatsioonide mitmekesisuse tutvustamiseks antakse järgnevalt lühike ülevaade mõne organisatsiooni põhiolemusest. Nimekiri ei ole ammendav ning eksiilis tegutseb mitmeid teisigi inimõiguste kaitstuse nimel töötavaid organisatsioone, nagu Honest People, Zvyano, RAZAM, The Others jpt.

Inimõiguste keskus Viasna keskendub inimõiguste ja kodanikuühiskonna kaitsmisele, edendamisele ning inimõiguste olukorra monitoorimisele. Organisatsioon loodi 1996. aasta referendumiga kaasnenud protestide ajal, kuid 2003. aastal tühistas Valgevene ülemkohus Viasna ametliku staatuse, mille järel on tegutsetud mitteametliku huvigrupina (Viasna kodulehekülj i.a).

Valgevene Helsinki Komitee koordineerib Valgevene inimõiguste indeksi koostamist ning analüüsib inimõiguste tagatust Valgevenes muude ülevaadete raames 1995. aastal asutatud organisatsioon kuulutati ekstremistlikuks 2024. aasta juunis (Valgevene Helsinki Komitee kodulehekülj i.a).

.

Valgevene PEN-klubi tegeleb kultuurisfääri inimõiguste rikkumiste monitoorimise, represseeritud kultuurivaldkonna inimeste aitamise, kirjanike loometöö toetamise ning viimastel aastatel ka Ukraina kultuuriaktivistidele raha kogumisega. 1989. aastal loodud inimõigusorganisatsioon likvideeriti 2021. aastal (Valgevene PEN-klubi kodulehekülj i.a).

Human Constanta tegeleb inimõiguste kaitsmise ja inimõiguste teemalise haridusega, keskendudes digivabaduste, migratsiooni ning ebavõrdse kohtlemise küsimustele (Human Constanta kodulehekülj i.a). 2016. aastal asutatud tegutsev organisatsioon likvideeriti 2021. aastal (Human Constanta 2021).

1996. aastal asutatud Lawtrend tegeleb inimõiguste tagatuse monitoorimisega ja juriidilise keskkonna uurimuste läbiviimisega, sealhulgas uuritakse kogunemisvabadust, infovabadust ning kodanikuühiskonna vastaseid repressioone (Civic Solidarity i.a)

Legal Initiative keskendub inimõiguste alasele haridusele, piinamise dokumenteerimisele ja uurimisele, inimõiguste rikkumiste ohvrite toetamisele, seadusandluse ja seaduste täidesaatmise parandamisele ning rahvusvahelisele huvikaitsele (Viešoji įstaiga «Teisinė iniciatyva» 2024). Valgevene võimuorganid likvideerisid organisatsiooni 2021. aastal (Legal Initiative 2024).

Barys Zvozkau House on Valgevene inimõigusorganisatsioon, mis registreeriti 2006. aastal Leedus, ehk on Valgevenes tegutsemise keerukuse tõttu algusest peale töötanud eksiilis (Human Rights House Foundation i.a). Peamiselt tegeletakse inimõigusliku huvikaitse koordineerimise, inimõiguste teemalise hariduse, inimõigusorganisatsioonide suutlikkuse suurendamise ja inimõiguslaste kaitsmise ning toetamisega (Belarusian Human Rights House i.a).

### **3.4 Sihtriikide eripärad**

Kuigi Valgevene inimõigusorganisatsioonid on 2020. aastast alates kolinud ka muudesse riikidesse, antakse alljärgnevalt ülevaade nende kolme riigi eripäradest, kuhu kolisid tegevuse ümber käesoleva töö temaatilise analüüsi jaoks oma kogemusi jaganud organisatsioonid.

#### **3.4.1 Leedu**

Leedu on olnud eksiili sunnitud valgevenelaste jaoks loogiline sihtkoht tänu sealsele valgevene diasporaale ning Leedu valitsuse poliitilisele toetusele. 2020. aasta alguses elas Leedus veidi vähem kui 17 800 valgevenelast, tänaseks on see arv rohkem kui kolmekordistunud (Hyndle-Hussein 2024, 1). Lisaks võimaldasid geograafiline lähedus ja Leedu valitsuse toetus inimestel Valgevenest kergesti põgeneda ja lihtsustasid inimeste, varustuse, raha ja ideede riikidevahelist liikumist: Leedu valitsus on alates 2020. aastast lubanud valgevenelastel vabalt tegutseda ja pakkunud poliitilistele pagulastele ka mitmekülgset abi (Myers 2025, 21). Näiteks võttis Leedu valitsus vastu Svjatlana Tsihhanovskaja tiimi ja lihtsustas kiirräände protsessi vaatamata Covid-19 pandeemia (Kazakou & Thomas 2025, 1).

Leedu õigusraamistik välismaalaste jaoks on sätestatud seaduses „Välismaalaste õigusliku seisundi seadus“ (*Law on the Legal Status of Foreigners*), mis määratleb tingimused, mille alusel välismaalased võivad riigis elada ja töötada. Leedu pakub sisserännanutele mitmeid

legaliseerimise võimalusi, sealhulgas ajutisi elamislubasid “kodakondsuse taastamiseks”, töötamiseks, õppimiseks või eriolukordade puhul (nt kaitse poliitilise tagakiusamise eest). Leedu pakub ka ulatuslikku kaitset vastavalt rahvusvahelistele standarditele ja ELi direktiividele, sealhulgas pagulasseisundit ja ajutist kaitset (Navumau et al. 2024, 10).

Leedu otsus peatada Vene-Ukraina sõja tõttu Valgevene kodanikele riiklike ja Schengeni viisade väljastamine on rändevõimalusi piiranud. Välja arvatud mõned erandid – näiteks Leedu päritolu või välisministeeriumi isiklik toetus – on peamiseks riigis elama asumise legaalseks aluseks humanitaarviisad, mille taotlemine on keeruline ja vajab ohustatuse tõestamist. Alternatiivne legaliseerimise viis varjupaigataotluse näol on pika menetlusajaga protsess, mille käigus on toetused sageli ebapiisavad ja ei kata elamiskulusid (Navumau et al. 2024, 43).

### **3.4.2 Poola**

Poola on valgevenelaste jaoks kõige levinum eksiilisihtkoht, kus enne 2020. aastat elas üle 17 000 valgevenelase (Kazakevich et al. 2023, 11) – arv, mis seejärel mõne aastaga tõusis vähemalt 100 000 inimeseni (Chulitskaya et al. 2022, 4). Lisaks kultuurilistele ja geograafilistele põhjustele on Poola sarnaselt Leedule teinud atraktiivseks valitsuse toetus Valgevene opositsioonile, mida ilmestab ärieesmärgil viisade väljatöötamine, et lihtsustada Valgevene ettevõtete kolimist Poolasse ja anda sellele õiguslik alus (Kazakou & Thomas 2025, 1).

Poola õigusraamistik välismaalaste jaoks tugineb eelkõige kahele seadusele: “Välismaalaste seadus” (*Law on Foreigners*) ning “Välismaalaste kaitse tagamise seadus” (*Law on Providing Protection to Foreigners*). Poola võimaldab immigrandidele erinevaid legaliseerimise võimalusi, näiteks ajutised elamisload töö, äri, hariduse, teaduse, vabatahtliku töö, perede taasühinemise ja muude eritingimuste alusel. Rahvusvahelise kaitse seisundid hõlmavad pagulasestaatust, ajutist kaitset, riigis viibimist “tolereerimise” või humanitaarsetel alustel. Samuti väljastatakse laialdaselt erinevaid tööd ja reisimist hõlbustavaid lubasid ja dokumente (Navumau et al. 2024, 10).

Üldiselt näitab Poola teiste sihtriikidega võrreldes Valgevene põgenikele kõige tugevamat toetust, pakkudes mugavaid sisserände ja legaliseerimise protseduure. Siiski on Ukrainast ja Valgevenest

pärit migrantide suur sissevool Poola süsteemi üle koormanud, põhjustades menetluste pikenemist, eriti humanitaarsetel põhjustel vastuvõtmise taotlemisel (Navumau et al. 2024, 33).

### 3.4.3 Ukraina

Ukraina ja Valgevene on lisaks geograafilisele lähedusele seotud kultuuriliselt ja demograafiliselt, sest viimase rahvaloenduse andmetel elas Ukrainas üle 200 000 valgevenelase (Ukraina riiklik statistikakomitee, 2001). Kui Ukraina ja Valgevene vahelisi poliitilisi suhteid iseloomustasid varem stabiilsed majandussidemed ja poliitiline koostöö presidentide tasemel, siis Venemaa täiemahuline invasioon tähistas pöördepunkti. Võimaldades Venemaa vägedel kasutada invasiooni vältel oma territooriumi ja lennuvälju, rikkus Valgevene 1995. aastal sõlmitud “Sõpruse, heanaaberlikkuse ja koostöö lepingut” ning arusaadavalt toimus riikidevahelises läbisaamises drastiline negatiivne muutus (Kotljarchuk & Zakharov 2022, 35).

Ukraina õigusraamistik välismaalaste jaoks tugineb teiste seas seadustele „Välismaalaste ja kodakondsuseta isikute õigusliku seisundi seadus“ (*Law of Ukraine On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons*), „Põgenike ja täiendava või ajutise kaitse vajadusega isikute seadus“ (*Law of Ukraine On Refugees and Persons in Need of Complementary or Temporary Protection*) ja „Immigratsiooniseadus“ (*Law of Ukraine On Immigration*), mis loovad aluse välismaalaste juriidilisele staatusele Ukrainas. Riik pakub mitmesuguseid võimalusi riiki sisenenute legaliseerimiseks, sealhulgas alalist elamisluba, pagulasstaatust, kaitset poliitilise tagakiusamise eest, töövõimalusi ja õpilasviisasid. Samuti väljastab riik reisidokumente tunnustatud pagulastele ja täiendava kaitse saajatele, võimaldades neil vabamalt liikuda (Navumau et al. 2024, 11).

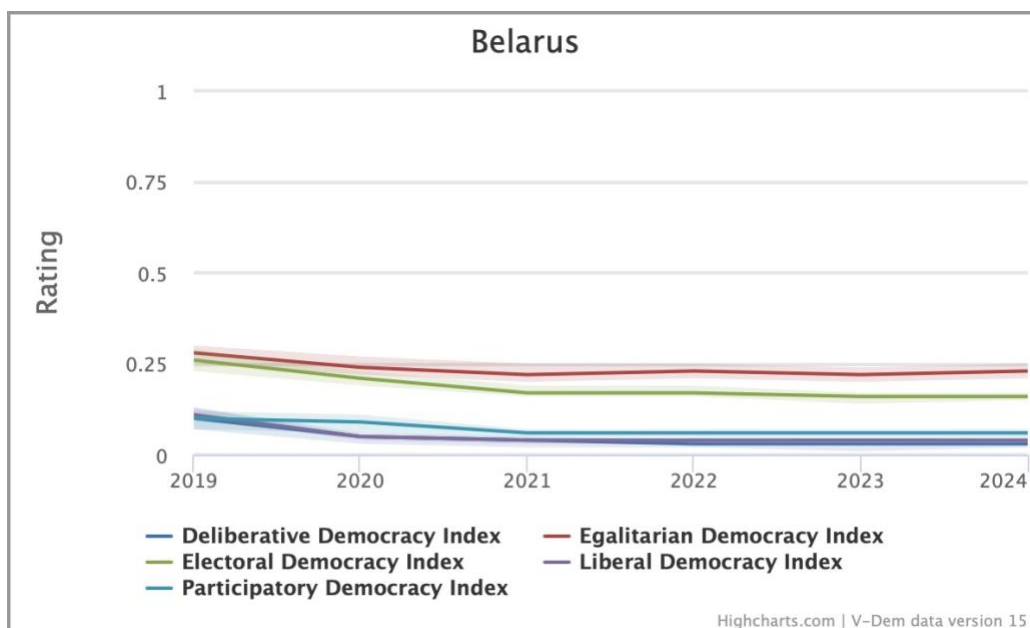
Praktikas vajavad valgevenelased Ukrainasse sisenemiseks enamasti elamisluba või ametlikku kutset, tihti elatakse Ukrainas legaalse staatuse poolest majandusimmigrantidena. Täiemahulise sõja algus tegi integreerumise eriti keeruliseks: paljud valgevenelased on kogunud diskrimineerimist ja juriidilisi takistusi, näiteks blokeeritud pangakontosid ja raskusi sotsiaalteenustele juurdepääsul (Navumau et al 2024, 27).

## 4. Poliitiliste võimaluste struktuuri analüüs

Valgevene poliitilise keskkonna muutuste näitamiseks struktureeritult analüüsitakse nelja võtmeaspekti, mille koostoime võimaldab luua tervikliku ülevaate poliitilisest kontekstist, milles inimõigusorganisatsioonid on aastatel 2020-2024 tegutsenud.

### 4.1 Poliitilise süsteemi avatus

Kõigist V-Dem demokraatia indeksitest (Joonis 1) järeldub, et ajavahemikus 2020-2024 muutus Valgevene poliitilise süsteemi avatus negatiivses suunas ehk suletumaks. Kuna kõik V-Demi indeksid sisaldavad elektoraalse demokraatia indeksit, on trendide sarnasus mõneti ootuspärane, kuid teisalt hõlmab iga indeks ikkagi erineva rõhuasetusega komponente, mis peegeldub ka väärtuste mõnetises erinevuses.



Joonis 1. V-Demi demokraatiaindeksite Valgevene skoorid 2019-2024 (Allikas: Coppedge et al. 2025)

2020. aasta oli negatiivne kõigi viie demokraatia näitaja lõikes: võrreldes eelneva 2019. aastaga langes liberaalse demokraatia indeksi skoor 2020. aastal enam kui poole võrra (0.11 → 0.05) ja arutleva demokraatia indeksi skoor poole võrra (0.1 → 0.05), langesid ka elektoraalse demokraatia

indeksi (0.26 → 0.21), osalusdemokraatia indeksi (0.1 → 0.09) ja egalitaarse demokraatia indeksi skoor (0.28 → 0.24). Tulenevalt indeksite sisust (vt ptk 2.3.1) võib järeldada, et kõige suuremad tagasilöögid toimusid üksikisikute kaitstuses, piirangutes võimule ning arutelupõhises otsustusprotsessis.

2021. aastal jätkus negatiivne trend, aga langus oli mõnevõrra vähem järsk kui aasta varem. Kõige enam langesid osalusdemokraatia indeksi skoor (0.09 → 0.06) ning elektoraalse demokraatia indeksi skoor (0.21 → 0.17), vähem oluliselt langesid liberaalse demokraatia indeksi skoor (0.05 → 0.04), arutleva demokraatia indeksi skoor (0.05 → 0.04) ja egalitaarse demokraatia indeksi skoor (0.24 → 0.22). See tähendab, et demokraatia kvaliteet halvenes jätkuvalt kõigis mõõtmistes, eriti tugevalt aga kodanike poliitilise osaluse ja valimiste osas..

2022. aastal statistiliselt olulised muutused puudusid, kui osalusdemokraatia indeksi skoor vähenes minimaalselt (0.01 võrra) ja egalitaarse demokraatia indeksi skoor tõusis minimaalselt, aga teised näitajad jäid samaks. 2023. aastal elektoraalse ja egalitaarse demokraatia indeksite skoorid langesid minimaalselt, muus osas muutusi ei toimunud. 2024. aastal oli ainsaks muutuseks egalitaarse demokraatia indeksi skoori minimaalne tõus.

Freedom House'i kahest osast – poliitilised õigused ja kodanikuvabadused – koosnevad demokraatiaindeksid kinnitavad sama tendentsi (vt Tabel 1). Suurimad muutused poliitilise süsteemi avatuses toimusid 2020. aastal, kui poliitilised õigused langesid kolme punkti võrra ning kodanikuvabadused tervelt viie punkti võrra. Teine olulise langusega aasta oli 2021, kui poliitilised õigused jäid samaks, aga kodanikuvabaduste skoor langes taas kolme punkti võrra. Sellest võib järeldada, et poliitiline (sh elektoraalne) muutus toimus eelkõige 2020. aasta presidendivalimiste kontekstis, aga olulised rõhumised, mis mõjutasid kodanikuvabadusi, jätkusid veel 2021. aastal. Peale seda ei ole märkimisväärseid muutuseid toimunud, mis viitab olukorra stabiliseerumisele, kuid tähistab siiski väga madala demokraatia taseme ja poliitilise süsteemi avatuse püsimist.

Tabel 1. Freedom House'i demokraatiaindeksite Valgevene skoorid (2019–2024)

Aasta (raporti koostamise aasta)	Üldskoor (100-st)	Poliitilised õigused (40-st)	Kodanikuvabadused (60-st)
2019 (raport 2020)	19/100	5/40	14/60
2020 (raport 2021)	11/100	2/40	9/60
2021 (raport 2022)	8/100	2/40	6/60
2022 (raport 2023)	8/100	2/40	6/60
2023 (raport 2024)	8/100	2/40	6/60
2024 (raport 2025)	7/100	1/40	6/60

(Allikas: Freedom House'i kodulehekülj i.a)

Eelneva põhjal võib järeldada, et poliitiline süsteem muutus märkimisväärselt suletumaks eelkõige aastatel 2020 ja 2021, mil langused olid kõige järsemad ning valimisprotsesside usaldusväärsus ja kodanike poliitiline osalus tõsiselt kannatasid; seejärel olukord küll stabiliseerus, kuid paranemise märke ei ilmutanud.

#### 4.2 Eliidi ühtsuse stabiilsus

Eliidi ühtsuse stabiilsuse hindamine valimiste analüüsimise teel on valimistulemuste võltsimise poolt mõneti devalveeritud, kuid kandidaatide ja erakondade muutumine või püsimine annab siiski asjakohast sisendit, näidates küllaltki eksplitsiitsel kujul režiimi poliitiliste esindajate dünaamikat. Ajavahemikus 2020-2024 toimusid Valgevenes kahed üleriiklikud valimised (lisaks 2022. aasta referendumile): 2020. aasta presidendivalimised ja 2024. aasta parlamendivalimised. Lisaks toimusid tänavu (2025) jaanuaris samuti presidendivalimised, mille tulemus ilmestab kenasti Valgevene sisepoliitika olukorda 2024. aasta lõpu seisuga.

2020. aasta valimistel osales lisaks Aljaksandr Lukašenkale neli kandidaati: Svjatlana Tsihhanovskaja (üksikkandidaat), Hanna Kanapatskaja (üksikkandidaat), Andrei Dmitriev (partei Havarõ Praudu kaasesimees) ja Sergei Tšeretšen (möödukaim vastaskandidaat, Valgevene Sotsiaaldemokraatliku partei esimees), kes olid kõik selgelt eliidivälised ja opositsioonilised kandidaadid (Tóka 2021, 222-223). Valeri Tsepalo ja Viktor Babarika tühistatud kandidatuurid

on aga eliidi ühtsuse küsimuse koha pealt huvipakkuvad, sest demonstreerivad eliidi rahulolematust Lukašenka režiimiga (Bayhan 2020, 1). Tsepalo on IT-ärimees ja 1994. aasta Lukašenka valimiskampania tiimiliige, endine diplomaat ja välisministeeriumi ametnik, kes kandideeris liberaalse reformaatorina, lootes samal ajal pälvida Venemaa valitsuse ja rahulolematute Valgevene ametnike toetust. Viktor Babarika on pikaajaline Valgevene suurima erapanga juht ja tuntud filantroop, kelle selja taha kogunes märkimisväärne toetus ka eliidi poolt (Tóka 2021, 221-222), ning keda oli eelnevalt peetud Lukašenka lojalistiks (Way 2020, 22).

Ühelt poolt oli 2020. aasta presidendivalimistel eliidi toetus Lukašenkale ühene, sest kõik formaalsed vastaskandidaadid tulid väljastpoolt eliiti, kogumata eliidi seas ulatuslikku avalikku toetust. Teisalt on selline seis petlik ja tuleneb vastaskandidaadite autokraatlikust kõrvaldamisest: mitme eliidi sidemetega kandidaadi korral oleks eksisteerinud ka võimalus eliidi toetuse jagunemiseks mitme kandidaadi vahel ning eliidi ühtsuse stabiilsus oleks kui mitte kõikunud, siis vähemalt proovile pandud.

2025. aasta presidendivalimistel osales neli Lukašenka vastaskandidaati: endale kui ainsale demokraatlikule alternatiivile rõhunud Hanna Kanapatskaja ning kolm kandidaati (Sergei Sõrankov, Aleksander Hiznjak ja Oleg Gaidukevich), kes olid Lukašenkale lojaalsed ja kandideerisid sümboolselt, näitamaks valimisi demokraatlikena (Al Jazeera 2025). Opositsioonilise kandidaadi Juri Hubarevitši, poliitiku Aliaksandar Drazdou ning mitmete teiste kandidatuurid tühistati protseduurilistel ettekäänitel (Associated Press 2024) Võrreldes 2020. aasta valimistega näitasid 2025. aasta valimised eliidi truuduse tugevnemist Lukašenkale, sest vastaskandidaate eliidi seast ei kerkinud ning kandidatuuride tühistamised piirdusid selgelt opositsiooniliste ja eliidi toetust mitte omavate kandidaatidega.

Ka 2024. aasta parlamendivalimised kõnelevad võimu taaskinnistamisest Lukašenka poolt. Belaja Rusi transformatsioon ühinguks erakonnaks 2023. aastal, mida oli oodatud juba varem, võis olla ajendatud just eliidi siseheitluse intensiivistumisest, sest 2022. aastal Vene-Ukraina sõja puhkemise järel toimusid suurtes pankades ja riigiettevõtetes kõrgete juhtide arreteerimised ja suurenes eliidi lõhenemise tõenäosus (Nizhnikau 2022). Varem üksikkandidaatide toel võimu agregeerinud Lukašenka keeldus 2024. aasta valimistel üksikkandidaate usaldamast ja lõi võimu

konsolideerimiseks võimupartei. Belaja Rus võitis 51 kohta 110-st ja kuna kolm ülejäänud erakonda olid režiimi kontrolli all, saavutas Lukašenka praktiliselt täieliku kontrolli parlamendi üle erinevalt varasemast ka formaalselt, isikliku suurpartei kujul (Rudkouski, Lichacz & Hall 2025, 8).

Valimiste põhjal muutus eliidi ühtsuse stabiilsus ajavahemikus 2020-2024 pigem kindlamaks. Kuigi 2020. aasta valimiste eel ja 2022. aastal paistis eliidi toetus Lukašenkale mõnevõrra kõikuvat, siis viimased valimised kõnelevad vaid Lukašenka ja tema liitlaste ainuvõimust. Kodanikuühiskonna jaoks tähistab ajaperiood üürisest lootusrikast perioodi 2020. aastal, aga sellele järgnevalt poliitiliste võimaluste püsivat ahenemist.

### **4.3 Eliidi hulka kuuluvate liitlaste olemasolu**

Valgevene kodanikuühiskonna suhet eliiti kuuluvate liitlastega iseloomustab viimaste vähesus, mis ühtlasi aitab põhjendada protestiliikumise ebaõnnestumist.

Lukašenka lähiringi kuuluvad suurettevõtjad, kelle edukus sõltub suhetest režiimiga, jäid 2020. aasta poliitilise kriisi vältel Lukašenkale täiesti truuks kolmel põhjusel: oligarhidel oli liiga palju kaotada; režiimiga seotud suurettevõtjaid tabanud Euroopa Liidu sanktsioonid suurendasid veelgi nende sõltuvust režiimist; opositsioonil puudus (eliidi hinnangul) tugev liider (Kłysiński & Żochowski 2023, 30). Liberaalsema suunitlusega eliidi gruppide seas ei saavutanud opositsioon toetust ebakonkreetsuse tõttu, kui puudus konsensus poliitilise ja majandussüsteemi siirde visiooni osas ning ei suudetud põhjendada, miks opositsiooniga liitumine oleks praeguse eliidi liikmetele kasulik. Opositsiooni nõudmiste ebajärjekindlus – esmalt nõuti uusi valimisi, hiljem Lukašenka tagasiastumist – ning struktuuri ja ideoloogia puudumine õhnestasid opositsiooni kuvandit vaimulike, ärimeeste ja progressiivsemate ametnike silmis. Lisaks opositsiooni nõrkustele aitas režiimil eliidi lõhestumist vältida toetus Venemaa poolt, mis kindlustas julgeolekustruktuuride lojaalsuse (Moshes & Nizhnikau 2022, 177). Alternatiivne selgitus eliiti kuuluvate liitlaste puudumisest on, et Tsihhanovskaja juhitud opositsiooni “viga” ei olnud mitte strateegiline nõrkus või programmi üldsõnalisus, vaid lihtne tõsiasi, et opositsiooni juhid ei tulnud eliidi seast, mistõttu

ei suudetud näha “autsaiderite” platvormi usaldusväärse ega tõsiseltvõetava konkurendina võimul olevale režiimile (Styckow 2022, 14).

Kuigi 2020. aasta protestid nõrgestasid Lukašenka suhet “nomenklatuuriga”, ei tõstnud see eliidi toetust opositsioonile. Selle asemel tihendas Valgevene eliit suhteid Kremliga, kui toetumine Venemaa abile protestide summutamisel oli õõnestanud Lukašenka autoriteeti ning otsiti täiendavat kanalit oma huvide kaitseks. Selle kanali pakkus otseside Kremliga, mille ressursid avanesid seeläbi Valgevene eliidile ka ilma Lukašenka kui vahendajata (Nizhnikau 2022).

Et vähese arvulised 2020. aastal toimunud ülejooksud lakkasid sama aasta augustis (Way 2020, 26), võib öelda, et Valgevene kodanikuühiskonnal eliiti kuuluvad liitlased praktiliselt puuduvad ja selles osas märkimisväärseid muutuseid uuritaval ajaperioodil ei toimunud.

#### **4.4 Represseerimise võimekus ja kalduvus**

Amnesty Internationali ja Human Rights Watchi iga-aastased raportid näitavad, et aastatel 2020-2024 rikkus Valgevene riik inimõigusi püsivalt ja süsteemselt, märkimisväärne repressioonide intensiivistumine algas alates 2020. aasta presidendivalimistest. Perioodi vältel kasvasid nii represseerimise võimekus kui kalduvus, mis väljendusid juriidiliste ning füüsiliste vahendite eesmärgipärasel kasutamises režiimi oponentide ning teisitimõtlejate vaigistamiseks.

2020. aasta valimiste järel kasvasid riigipoolsed repressioonid järsult. Julgeolekuüksused pidasid massiliste rahumeelsete protestide summutamiseks meelevaldselt kinni ligi 7000 isikut nelja päeva jooksul, kasutades seejärel kinnipeetute peal nii ülemäärast jõudu, piinamist kui seksuaalvägivalda (Human Rights Watch 2021, 85). Paljusid meeleavaldajaid väärkoheldi ning kokku peeti ligi kolme kuu jooksul kinni üle 25 000 inimese, sealhulgas passiivseid pealtvaatajaid, ajakirjanikke ja inimõigusorganisatsioonide töötajaid, kellele esitati üle 900 kriminaalsüüdistuse (Amnesty International 2021, 84). Lukašenka vastaskandidaate ja nende kampaaniatiimide liikmeid vahistati valesüüdistuste alusel ning sunniti minema eksiili (Amnesty International 2021, 82).

Repressioonide toimepanijatele karistusi ei järgnenud ja 2021. aastal eskaleerusid repressioonid veelgi, laienesid üksikisiku tasemelt üha enam kodanikuühiskonna organisatsioonidele. 2020.

aasta novembri ja 2021. aasta oktoobri vahel vahistati seoses protestides osalemisega üle 8700 inimese ja esitati vähemalt 850 kriminaalsüüdistust (Human Rights Watch 2022, 82). Kodanikuühiskonna allasurumine algas veebruaris inimõigusorganisatsioonide ja meediaväljaandeid tabanud läbiotsimiste lainega, mille käigus õiguskaitsetöötajad tungisid mitmete organisatsioonide kontoritesse ja töötajate kodudesse (Human Rights Watch 2022, 84). Suvel sai alguse organisatsioonide totaalne rõhumine, kui ainuüksi 22. juulil andis riik korralduse 53 valitsusvälise organisatsiooni sulgemiseks ning aasta lõpuks oli meelevaldselt likvideeritud või likvideerimisel üle 270 kodanikuühiskonna organisatsiooni (Amnesty International 2022, 90).

2022. aastal jätkusid repressioonid sarnases taktis. Juriidilise vahendina kasutas riik laialdaselt anti-ekstremismi seadust, mille alusel kuulutati hulgaliselt organisatsioone ja üksikisikuid ekstremistlikeks, likvideerides järgnevalt aasta vältel üle 250 kodanikuühiskonna organisatsiooni (Amnesty International 2023, 89). Veebruaris toimunud referendumil päeval korraldatud rahumeelsetel meelevaldustel vahistati ja väärkoheldi sadu osalejaid, vägivaldselt saadeti laiali ka Vene-Ukraina sõja vastased protestid (Human Rights Watch 2023, 73). Inimõiguste kaitsjate tööd takistati ning nende suhtes kasutati meelevaldseid vahistamisi, vägivalda ja ähvardusi, muuhulgas muudeti tõsisemaks süüdistused vangistatud inimõigusorganisatsioonide juhtide vastu (Amnesty International 2023, 90).

2023. aastal repressioonid jätkusid, kui üle 400 inimese said poliitiliste alustel kuriteo- (*criminal charge*) ja enam kui 3300 inimest väärteosüüdistuse (*administrative charge*). Ekstremismi ning terrorismi eest mõisteti süüdi kriitikuid, kes jälgisid “ekstremistlikke” Telegrami kanaleid, postitasid kriitilisi kommentaare sotsiaalmeediasse või kandsid rahvusliku sümboolikaga tätoveeringuid (Human Rights Watch 2024, 72). Taas intensiivistus vabakonna rõhumine, mille käigus ei lubatud ühelgi 12 valitsusvastasel erakonnal end uuesti registreerida ja vastavad erakonnad likvideeriti (Amnesty International 2024, 95). Elutingimused vangistuses olid ebainimlikud ning paljude poliitvangide, sealhulgas Sergei Tsihhanovski ja Viktor Babarika, seisundi kohta puudus kuude kaupa informatsioon (Amnesty International 2024, 96).

2024. aasta tõi samamoodi kaasa kohtusüsteemi kuritarvitamise avaliku kriitika ja rahumeelse teisitimõtlemissa surumiseks. Igas kuus lisati ekstremistide nimekirja üle saja isiku, aasta jooksul likvideeriti vähemalt 329 valitsusvälist organisatsiooni ning poliitvangide peal kasutati

lausaliselt piinamist ja väärkohtlemist (Amnesty International 2025, 94). Kuigi aasta teises pooles vabastati 237 poliitvangi presidentaalse amnestia alusel, pikendati kümnete süüdimõistetute karistusi ja vähemalt kolm poliitvangi surid adekvaatse arstiabi puudumise tõttu (Human Rights Watch 2025, 60). Kontakt Sergei Tsihhanovski, Viktor Babarika ja mitmete teiste poliitvangidega puudus terve aasta vältel (Amnesty International 2025, 95). Repressioonide ohvriks langesid üha enam poliitvangide ja opositsiooniliste aktivistide pereliikmed (Human Rights Watch 2025, 61), sõltumatu ajakirjanduse jälgijad ja annetajad, aga ka paljud eksiili kolinud valgevenelased, kellest kümned mõisteti süüdi *in absentia* (Human Rights Watch 2025, 63).

Viie aasta vältel suurenesid režiimi kalduvus ja võimekus represseerida järjepidevalt, mille tulemuseks on poliitiliste võimaluste struktuuri tugev ahenemine Valgevene kodanikuühiskonna jaoks. Eriti intensiivsed repressioonid leidsid aset mõne kuu jooksul alates 2020. aasta augustist ning 2021. aasta suvel. Ka seejärel muutus riigi kalduvus represseerida üha suuremaks, ehkki see tendents ei väljendunud arvulisel kujul, sest aktiivsete teisitimõtlejate hulk ammandus. Ühtlasi vähenes vajadus repressseerimiseks, kuna protestiliikumine oli õnnestunud maha suruda. Režiim leidis pidevalt uudseid mooduseid repressseerimiseks ja kasutas neid tõhusalt: uute ettekäänete leiutamine, nagu süüdistused riigivastasuses, ekstremismis või terrorismis; üha pisemate teisitimõtlejate ilmingute karistamine; repressioonide laiendamine süüaluste lähedastele ja eksiili; vabakonna järkjärguline, aga täielik väljasuretamine.

#### **4.5 Järeldused**

Poliitiliste võimaluste struktuuri dimensioonide analüüs ajaperioodi 2020-2024 kohta kõneleb poliitiliste võimaluste üldisest vähenemisest Valgevenes. Poliitilise süsteem muutus 2020. ja 2021. aastal oluliselt suletumaks kõigi indikaatorite lõikes ning järgnevatel aastatel püsis poliitilise süsteemi avatuse tase väga madalal. Valimiste põhjal muutus eliidi ühtsus aastate vältel stabiilsemaks ja Valgevene kodanikuühiskonnal, sealhulgas inimõigusorganisatsioonidel, ei tekkinud juurde uusi liitlasi eliidi seas, mistõttu eliiti kuuluvaid liitlasi neil ka praktiliselt ei ole. Režiimi kalduvus ja võimekus repressseerida suurenesid, mis väljendus lausalistes repressioonides, inimõiguste rikkumises ning teisitimõtlejate tagakiusamiseks uute ettekäänete leiutamises.

## 5. Teemaatiline analüüs

Kogemusi jaganud inimõigusorganisatsioonide tuvastamine võib nende töötajatele või teistele seotud isikutele tuua kaasa soovimatuid tagajärgi, millest tulenevalt viidatakse intervjuudel osalenud inimõigusorganisatsioonidele pseudonüümidega Keskus 1, Keskus 2 ja Keskus 3.

Keskus 1 on keskmisest väiksem inimõigusorganisatsioon, mis tegutseb alates 2021. aastast Leedus ja Poolas. Tema missiooniks on inimõiguste ja avaliku ruumi kaitsmine.

Keskus 2 on keskmisest mõnevõrra suurem inimõigusorganisatsioon, mis tegutseb samuti alates 2021. aastast Leedus ja Poolas. Tema missiooniks on inimõiguste kaitsmine ja kodanikuühiskonna toetamine.

Keskus 3 on inimõigusorganisatsioon, mis nüüdseks tegutseb Ukrainas. Tema missiooniks on inimõiguste kaitsmine Valgevenes ja lähiregionis. Eksiili koliti suuremas osas aastal 2022.

### 5.1 Tulemused

#### 1) Repressioonid tingisid tegevuste muutmise ja laiendamise

Inimõigusorganisatsioonid tunnetasid 2020. aastal poliitiliste võimaluste vähenemist ning repressioonide intensiivistumist Valgevenes nii organisatsiooni vastu kui ühiskonnas üldisemalt. Keskus 1 nentis, et pidevalt suurenevat pinget tunti nii valimisperioodi eel, ajal kui ka järel. Üks juhtivaid töötajaid vahistati ning mõisteti hiljem süüdi anti-ekstremismi seaduste alusel, tihenesid propagandarünnakud. Rõhumine jõudis haripunkti 2021. aasta suvel, kui leidsid aset esimesed massilised kodanikuühiskonna organisatsioonide likvideerimised. Samal suvel muutusid palju sagedasemaks (kontorite ja eluruumide) läbiotsimised, millest kujunes Keskuse 1 töötaja jaoks see viimane piisk karikas, mis andis otsustava tõuke riigist lahkumiseks. Keskus 2 tajus 2020. aastal vägivalda taseme tõusu riigis ja tegevuste ohtlikumaks muutumist. Keskus 3 lootis kõigi pahaendeliste muutuste kiuste olukorra paranemist, kuid Venemaa täiemahulise sõjalise sissetungi järel Ukrainasse 2022. aasta veebruaris läksid asjad hoopis tuntavalt hullemaks.

Repressioonid kujundasid inimõigusorganisatsioonide töösuundasid põhjalikult ümber. 2020. aasta lõpul suurenes Keskuse 1 töömaht, sest kasvas nõudlus piinamiste dokumenteerimiseks. Keskus 2 laienes lisaks piinamiste dokumenteerimise lisandumisele ka liikmete arvu poolest, kui teravnenud probleemid inimõigustega töid kaasa uute inimeste huvi kaasa aidata. Samal ajal tuli loobuda rahumeelsete kogunemiste monitoorimisest, mis oli seirajate vahistamise juhtumite tõttu muutunud liiga ohtlikuks, et suudetaks tagada vabatahtlike turvalisus. Keskus 3 märkis, et niipea kui tagakiusamine algas, mõisteti, et see lõpeb keskuse kinnipanekuga. Seetõttu muudeti poliitiliste võimaluste tugeva kahanemise pärast teadlikult oma strateegiat: eesmärgiks sai mitte enam probleemi lahendamine, vaid kuritöö teadlik jäädvustamine. Keeldudes “vabatahtlikust” sulgumisest, sunniti riiki enda peale ressursse kulutama, dokumenteeriti inimõiguste rikkumisi ja piiranguid ühinemisvabadusele ning saadi teada repressioonidest osa võtnud ametnike ja kohtunike nimed. Ühtlasi kasvas nendegi puhul piinamiste dokumenteerimise ja mõju leevendamisega tegelemise osakaal, mis muutus Keskuse 3 põhiliseks fookuseks.

Inimõigusorganisatsioonide kogemused ühtivad poliitiliste võimaluste struktuuri analüüsi (ptk 4) tulemustega, mis mõlemad kõnelevad poliitilise keskkonna hüppelisest vaenulikumaks muutumisest 2020. aasta sügisel, repressioonide tajutavast haripunktini jõudmisest 2021. aasta suvel ja järgnenud aastatest, mille jooksul poliitiliste võimaluste ahenemine kodumaal jätkus, aga märksa madalamas tempos kui presidendivalimistele järgnenud ligi aasta pikkusel perioodil. Tegevuste muutmine ja laiendamine näitab, et esialgu püüdsid organisatsioonid pinge ja repressioonide tõusuga kohaneda neid küll kajastades, aga strateegia mõttes ignoreerides. Muutus toimus 2021. aasta kevadsuvel, kui kätte jõudis teatav poliitiliste võimaluste puudumise kriitiline piir, mis tingis uue strateegia rakendamise vajaduse. Et võimalused ressurside mobiliseerimiseks üha vähenesid ja organisatsioonina ellujäämine oli muutunud praktiliselt võimatuks, tuli inimõiguste kaitsmise jätkamiseks vahetada poliitilist raamistikku ehk lahkuda Valgevenest. Lisaks toimus eksiili kolimisega praktiliselt automaatne muutus osade ressurside mobiliseerimises, mis väljendus sotsiaal-organisatoorsete ressurside nagu taristu ja silmast-silma suhtlusvõrgustike pea täielikus väljavahetumises.

## 2) Eksiili minek kui spontaanne protsess

Eksiili minek oli kõike muud kui ühene, koordineeritud, tsentraliseeritud protsess. Keskus 1 kirjeldab seda pigem kui kõigi jaoks isesugust, ennekõike turvakaalutlustest juhitud üksikisikute isiklike otsuste summat. See käis lainetena, mõned lahkusid varem ja mõned hiljem. Keskuse 1 töötaja sattus välismaale pooljuhuslikult: esmalt tekkis võimalus minna Gruusiasse, mida ei koheldud kui pagulusse minemist, vaid kui võimalust “jääda korraks siia, hingata sisse, hingata välja ja siis tagasi minna”. Siis aga juhtus Ryanairi intsident, mis pani Valgevenesse naasmise tunduma täiesti ebatavalise perspektiivina. Keskuse 2 puhul läksid esmalt eksii keskmes suuremas vahistamise ohus keskastmejuhid, et jätkata organisatsiooni tegevustega turvalises keskkonnas. Seejärel hakati teistelegi soovitama ajutist viibimist Valgevenest eemal ning lahkus enamik reatöötajaid ja vabatahtlikke. Kui ühe töötaja puhul ajendas lahkumise Ryanairi intsident, siis teise puhul korteri läbiotsimine. Mõne jaoks oli tegemist kiireloomulise põgenemisega vägivalda eest, teistele oli protsess jällegi suhteliselt mugav ja valut.

Eksiili kolimine oli väljakutse, mille puhul võib öelda, et vastustrateegiad organisatsioonidel puudusid. Vastutus jäeti üksikisikutele ja igaüks vaatas, kuidas välja sai. Teisalt on strateegia puudumine selles kontekstis arusaadav, sest *in corpore* lahkumist ei pruugigi olla võimalik planeerida ning “ühise bussiga” inimõiguslasi ilmselt riigist välja ei oleks lastud. Üksikisikute tasemel olid strateegiad siinkohal erinevad: mõni inimõiguste kaitsja põgenes viisavaba riigi kaudu, mõnel õnnestus pageda otse Euroopa Liitu (täpseid piiriületuse strateegiaid ei ole turvaline avaldada). Kodanikuühiskonna pagulusse minemise tulemusel sai aga poliitiliste võimaluste struktuur Valgevenes stabiliseeruda, sest kadus aktiivne vastupanuliikumine, keda üha eksponentsiaalselt tugevamini rõhuda. Vähesed riiki jäänud teisitimõtlejad aitas alal hoida ka kõigest stabiilselt kõrgel tasemel hirm (või nende sulgemine kinnipidamisasutustesse). Eksiili kolimise protsessi võib mõtestada kui ebapiisava ressursside mobiliseerimise tulemust, aga ka kui investeeringut ressursside tõhusamaks mobiliseerimiseks tulevikus.

### 3) Bürokratia raskendab eksiili minemist

Inimõigusorganisatsioonide jaoks on eksiili jõudes olnud üheks peamiseks takistuseks juriidilised tõkked, mis muudavad keerulisemaks töötajate uues riigis elama asumist või piiravad organisatsiooni tegevust. Keskus 1 kirjeldab oma kogemust vastuolulisena: ühest küljest on Poola ja Leedu naaberriigid, kes mõistavad hästi Valgevene konteksti, seelsed protseduurid on arusaadavad ja rahvusvahelise kaitse süsteemi on toetuse element sisse kirjutatud. Positiivse otsuse saamise korral võetakse rahvusvahelise kaitse saaja integratsiooniprogrammi, mille raames on võimalik kohtuda mentoriga, saada rahalist tuge ning küsida erinevat nõu (näiteks, kuidas leida advokaati või keeleõpetajat). Samal ajal on viisa saamine keerukas, sest viisasid antakse piiratud määral. Uus seadusandlus ennetab passide uuendamist Valgevene saatkondade kaudu, mistõttu passid aeguvad ja inimesed võivad jääda elama dokumentideta. Keskus 2 nõustub, et viisade saamine on keeruline: Euroopa Liidu riigi viisat on raske saada Valgevenest, aga ka teistest riikidest nagu Gruusia. Enamasti saavad Keskuse 2 töötajad sihtriiki elama jääda humanitaarsetel kaalutlustel antava elamisloa alusel. Bürokratia paljusus on häiriv, sest elamisloa säilivusaeg on üks aasta ja järgmise elamisloa taotlemiseks peab hakkama ette valmistuma juba neli kuud enne. Mõned inimõiguste kaitsjad saavad riiki jääda pagulasstaatuse alusel ehk nad taotlevad asüüli poliitilise tagakiusamise eest. Selle puhul on ebameeldivusi veelgi rohkem, esiteks pikk ooteperiood ja lõpuks ka piirangud reisimisele. Tavaliselt taotlevad asüüli need, kellel pass on aegunud, sest sellisel juhul on see kodakondsuse vahetamise kõrval ainsaks passi saamise võimaluseks. Keskus 3 koges eksiili kolimisel peamiselt seaduslikke piiranguid, mis raskendasid organisatsiooni juriidilist asutamist ning piirasid annetuste kogumise võimalusi. Piirangud tulenesid Valgevene osalusest Ukraina sõjas, mille tõttu ei lubanud Ukraina seadused valgevenelastel organisatsiooni asutada ega võtta vastu raha valgevenelastelt, isegi kui viimased elavad mõnes Euroopa Liidu riigis. Takistuste ületamiseks asutati organisatsioon Ukraina inimõigusaktivistide abil (nende nimede all) ja avati annetuskonto pangas väljaspool Ukrainat.

Vaatamata sellele, et uue riigi poliitiliste võimaluste struktuur on Valgevenega võrreldes oluliselt soosivam, mõjutas paberimajandus, mida võib põhimõtteliselt käsitleda tegevusriigi vahetamise kui poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise ühe erandvormi tulemusena, siiski negatiivselt inimõigusorganisatsioonide ressursside mobiliseerimise võimekust. Taotluste täitmisele ja

vastuste ootamisele kulunud aja vähendamine oleks vabastanud inim- ja kultuurilisi ressursse inimõigusorganisatsiooni heaks, näiteks oleks saanud töötajad kiiremini ja stressivabamalt hakata organisatsioone uuesti üles ehitama, planeerides strateegiaid, kirjutades raporteid või arendades vajaminevaid oskuseid. Ukrainas töötava organisatsiooni näitel mõjus bürokraatia ka vägagi otsese rahaliste ressursside mobiliseerimise piiranguna. Siiski on seaduste paljususel selgelt ka positiivne külg, mis väljendus näiteks Poola integratsiooniprogrammis, mis pakkus organisatsioonide töötajatele nii kultuurilisi kui rahalisi ressursse. Viisat ja muid legaliseerimise vorme võib pidada sotsiaal-organisatoorseteks ressurssideks (taristu), mille mobiliseerimine on tekitanud raskusi.

#### **4) Digipööre muutus hädavajalikuks**

Vaenuliku poliitilise konteksti ja eksiilis töötamise üks silmapaistvamaid koosmõjusid on digi- ja kübervõimekuse hüppeline kasv vastusena riigipiiriülestele repressioonidele. Keskus 1 on tunnetanud nii küberturvalisuse vajaduse kui ka taseme kasvu, mis on valitsuse jätkuvate repressioonide – katsed pääseda ligi aktivistide vestlustele, infiltreeruda organisatsioonidesse, lekitada andmeid ja kasutada neid propaganda eesmärgil – otsene tagajärg. Küberoskuste vajalikkus kehtib ka Valgevenesse jäänute puhul, kes peavad sõltumatu meediaga (või teiste hukka mõistetud gruppidega) suhtlemiseks oskama seda turvaliselt teha, sealjuures tuleb eriti hoolikas olla Valgevene piiri ületamisel, sest kõrgeenenud on nutiseadmete läbiotsimise võimalus. Keskuse 2 kogemus kõneleb samast tendentsist: küberkaitse osana on loodud organisatsioonisesed turvaprotokollid, erineva tundlikkusega info kasutamisele on kehtestatud erinevad standardid ning kõigil töötajatel toimuvad tehnilise turvalisuse kontrollid. Siiski on asjal ka positiivne külg, sest eksiili kolimine on võimaldanud infrastruktuuri rohkem usaldada (kui oli Valgevenes töötades) ja tänu sellele ka töötada tundlikuma infoga. Keskus 3 peab samuti informatsiooni turvalist käitlemist üheks väärtuslikumaks oskuseks.

Digipööre on siiani edukas inimõigusorganisatsioonide ellujäämisstrateegia, mis on vastus eelkõige riigiüleste, aga ka riigisiseste repressioonide väljakutsele. Küberkaitse võimekuse kiire areng, mis toimus paljuski oskusteabe ehk kultuuriliste ressursside tõhusa mobiliseerimise tulemusel, ja kasvanud usaldus digitaristu vastu on võimaldanud organisatsioonidel teha oma igapäevast tööd kõikvõimalike ressursside mobiliseerimiseks. Ilma küberturvalisuseta oleks

inimõigusorganisatsioonidel eeldatavasti oluliselt keerulisem tööülesandeid koordineerida, kaitsta vallatavat tundlikku infot ja hoida alles jäänud kontakte Valgevenega

## **5) Rahaliste ressursside puudus prevaleerib**

Kuigi väljakutseid esineb erinevates valdkondades, jääb suur osa inimõigusorganisatsioonide potentsiaalset täitmata just rahastuse puudumise pärast. Keskus 1 näeb oma toetuste ja annetuste vähenemise taga kahte põhjust, milleks on globaalne kodanikuühiskonna rahastuse kärpimise tendents ning annetajate repressioonid Valgevene riigi poolt. Ameerika Ühendriikide toetuse külmutamine 2025. aasta jaanuaris võib Keskuse 1 töötaja hinnangu kohaselt olla olulisemgi mõjutaja kui 2020. aastal toimunu, sest USA mitte ainult ei rahasta kodanikuühiskonna organisatsioone, vaid ka kujundab rahastuskliimat Euroopas. Ootamatud muutused rahastuses sunnivad organisatsioone oma tegevusi ümber mõtlema ja lähitulevik töötab tulla keeruline, mis sunnib pidevalt tõestama rahvusvahelisel tandril Valgevene küsimuste olulisust. Valgevenes elavate inimeste annetusi on samal ajal tuntavalt vähendanud annetajate tagakiusamine Valgevene ametivõimude poolt. Keskus 2 vajab varasemast enam finantsilist toetust töötajate arvu paisumise tõttu 2020. aastal, mille järgselt oli rahastusega suuri probleeme, hoolimata teiste organisatsioonide ja valitsuste toetusest. Keskus 3 tunneb, et rahaliste ressursside jaoks on ülioluline avaliku toetuse pälvimine, võimaldades ellu jääda isegi teiste toetusmehhanismide kadumise korral. Avaliku toetusega neil seni aga probleeme ei ole olnud, pigem on muret valmistanud kolmandas teemas käsitletud panganduslikud piirangud.

Jätkamaks tööd ulatusliku piiramise kiuste, on materiaalsed ressursid üliolulised, sest võimaldavad paremini mobiliseerida kõiki teisi ressursse. Valgevene inimõigusorganisatsioonid koguvad rahalisi ressursse peamiselt agregatsiooni (annetused) ja patronaaži (grandid) teel, mis muudab omakorda väga oluliseks moraalsete ressursside ehk avaliku toetuse olemasolu, mida hoitakse muuhulgas jagades oma töö tulemusi ja finantsaruandeid avatult annetajate ja vabatahtlikega. Grantide saamiseks kasutatakse strateegiana Valgevene küsimuste olulisuse meeldetuletamist erinevatele institutsioonidele ja partneritele.

## 6) Repressioonid töid inimressursside puuduse

Repressioonide tulemusel vähenes organisatsioonide inimkapitalil põhinev potentsiaal. Keskuse 2 kogemuse põhjal on poliitilise keskkonnaga muutumisega kohanemise protsess olnud organisatsioonile kui inimeste kooslusele raske väljakutse mitut liiki probleemide pärast. Esiteks oli organisatsiooni lisandunud palju uusi ja erineva meelelaadiga liikmeid, mis kohati tekitas pingeid ja arusaamatusi. Sellest veel olulisema mõjuga oli aga organisatsiooni kõrgemate juhtide Valgevenesse jäämine ning kinnipidamine. Juhid olid olnud organisatsiooni liim, oskuslikud ühendajad ja organiseerijad, kelle sõnale samas vastu ei vaieldud. Nende vahistamine tõi kaasa tänaseni kestva keerulise ümberorganiseerimise protsessi asendamaks vanu mehhanisme, mis põhinesid mitte disainitud või teadlikult kujundatud juhtimise ja otsustusprotsessi mehhanismil, vaid autoriteedil. Juhioskuste puudumine on laiem probleem Valgevene kodanikuühenduste seas, mille juhid valitakse sageli ametisse lojaalsuse pärast oma organisatsioonile. See aga ei tähenda, et nad oleksid head juhid. Inimressursside probleem ilmneb ka rahvusvahelise õiguse ekspertiisi nappimises, kui viimastel aastatel on Valgevene seadusandluse teadmistega juristidel tulnud töö käigus varasemast enam keskenduda rahvusvahelistele kehadele ja mehhanismidele. Keskus 3 jutustab aga sellest, kuidas 2020. aastal toimus organisatsioonisiseste protsesside tulemusel potentsiaali nõrgenemine. Lisaks partneritele lahkusid hirmu tõttu paljud vabatahtlikud ning kohati sai valdavaks enesetsensuur ehk toetajate ja vabatahtlike abi muutus tingimuslikuks, aidati ainult juhul, kui oli võimalik endale tagada anonüümsus. Kui Keskusel 1 ja Keskusel 2 on erinevad sisesed ja välised võimalused ekspertiisi kasvatamiseks, siis Keskus 3 tunnistab, et treeningsüsteemi neil praktiliselt ei ole: “Kõik juhtub kaootiliselt”.

Valgevene riigil õnnestus repressioonide abil inimõigusorganisatsioone sisemiselt õnnestada. Juhtide kinnipidamine tõi kaasa nõrgenenud juhtimise, mis on kahtlemata mitmekülgset vähendanud organisatsioonide potentsiaali ressursside mobiliseerimiseks, põhjustades sisemisi pingeid. Hirm tõi kohati kaasa vabatahtlike lahkumise, mis mõjus negatiivselt inimressursside baasile. Kohanemaks muutustega hierarhias ja esialgu kaootilise sisekeemiaga on tulnud organisatsioonidel kohati juhtimist ümber organiseerida, otsides pidevalt optimaalset korraldust. Kõige otsesemalt mõjutas Valgevene poliitiliste võimaluste struktuuri muutus inimressursside

seeläbi, et suurenes vajadus Valgevene inimõiguste rikkumistega tegelemiseks rahvusvahelise õiguse raames, mille jaoks koolitati vastava ekspertiisiga juriste juurde.

## **7) Kasvav hirm murendab koostööd Valgevenesse jäänutega**

Kuigi inimõigusorganisatsioonid on pidanud välismaal toimides tegelema erinevate uute probleemidega, on eksiili kolimise tõttu ehk kõige enam kannatanud aspektiks suhtlus Valgevenesse jäänud valgevenelastega. Keskus 1 väidab kindlalt, et kontakti hoidmine inimestega Valgevenes on muutunud keerulisemaks, eriti silmast silma kohtumiste ning võrguväliste ürituste kadumise pärast. Et side valgevenelastega kodumaal ei ole sama tugev kui oli Valgevenes töötades, on organisatsioonid pidevalt otsimas uusi ühendusviise. Vaatamata kõigele on võrgupõhised suhtluskanalid püsima jäänud, infot võimaldavad saada avalikud allikad ning mõned inimesed saavad isegi riikide vahel reisida, olgugi et see on äärmiselt raskendatud. Organisatsiooni jaoks on töö igapäevaseks osaks “julgeolekudilemmad”, kui üritatakse maksimeerida saadavat teavet olukorra kohta Valgevenes, aga samal ajal minimeerida infoallikate ohtu seadmist. Keskus 2 kirjeldab, et alates nende ekstremistlikuks kuulutamise hakkasid inimesed Valgevenes kartma ühendust võtta, mille tulemusel vähenes saadava informatsiooni hulk inimõiguste rikkumiste kohta. Lisaks süüdistustele ekstremismis on organisatsiooni hinnangul selle taga üldisem lootuse kadumine, et miski võiks muutuda paremuse poole. Enne 2020. aastat julgesid inimesed nende poole pöörduda mitte arvates, et see muudaks midagi suures pildis, vaid põhjusel et rikkumise ja valitsuse poolt järgnenud reaktsiooni dokumenteerimine tundus oluline iseenesest. Nüüd aga on rahva seas valdavaks tundeks, et dokumenteerimine on liiga ohtlik ja sellest ei ole abi – kadunud on vajadus näidata vastupanu ning tekkinud on arusaam, et igasugune vastupanu on kasutu. Hirnu kasv ilmneb ka poliitvangide juhtumite puhul, kus organisatsioon tahab poliitvangi aidata, kuid viimase lähedased keelavad igasuguse avaliku tähelepanu osutamise, sest materjalide avalikustamine võib nende hinnangul poliitvangile määratavat karistust pikendada. Tihtipeale võib lahkneva isegi poliitvangi ja tema lähedaste arvamus, nii et tegemist on raskete kaalutusotsustega, tõeliste dilemmadega.

Poliitiliste võimaluste struktuuri drastilise muutumise tulemusel on suhtlus Valgevenes elavate inimestega, mis on inimõigusorganisatsioonidele tööülesannete täitmiseks vajalik tegevus, saanud

tugevalt kannatada. Olemuselt on tegu sotsiaal-organisatoorsete ressursside mobiliseerimise suutlikkuse vähenemisega sotsiaalvõrgustiku osalise katkemise näol ja inimressursside nõrgenemisega saadaoleva tööjõu vähenemise näol, mis on olnud suhtluse võimalike tagajärgede tõsisemaks muutumise tulemus. Riigipiiriülese suhtluse ohtlikkusega kohanemiseks on organisatsioonid pidevalt otsinud uusi strateegiaid, mis võimaldaksid turvalise suhtluse jätkamist: lisaks kübervõimekuse arendamisele ja informatsiooni kaitse standardite tõstmisele võrgupõhises suhtluses aitavad jätkuvalt infot saada nii avalikud allikad kui teatud isikute reisimine riikide vahel, mis on küll muutunud ülimalt keeruliseks (üksikasjad jäävad üksnes organisatsioonide teada). Teine suhtluse vähenemise juurpõhjus ehk vastupanu osutamise motivatsiooni kahanemine on paraku väljakutse, mille vastu konkreetsed ravimid inimõigusorganisatsioonidel puuduvad, küll aga aitavad sellele mõnevõrra kaasa erinevad organisatsioonide implitsiitselt Valgevene režiimi õhnestamisele ja poliitiliste võimaluste trendide ümber pööramisele suunatud tegevused, nagu inimõiguste huvikaitse või inimõiguste rikkujate süüdistamine rahvusvahelises kohtusüsteemis.

## **5.2 Järeldused**

Poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise tõttu tekkis inimõigusorganisatsioonidel probleeme erinevate ressursside mobiliseerimisega. Tagakiusamised 2020. aasta lõpus ja 2021. aastal tekitasid inimõiguslaste seas mõistmise, et kui asjad nii edasi lähevad, ei ole peagi enam üldse võimalik inimõiguste kaitsjana Valgevenes töötada – poliitiliste võimaluste struktuuri suundumus tundus viivat seisule, kus organisatsioonid ei saaks üldse ühtegi ressursi mobiliseerida. Selle väljakutse vastu leidis kaks strateegiat: peamiselt tegevuste kolimine eksiili, aga vähemalt ühe organisatsiooni puhul ka teadlik valik “lasta end rõhuda”, et seda dokumenteerida lootusega, et kunagi kauges tulevikus saab selle abil tagakiusajad vastutusele võtta.

Eksiili kolimise käigus kohatud bürokraatia mõjutas negatiivselt organisatsioonide inimressursside mobiliseerimise potentsiaali, kui tööjõu rakendamine viibis Poola ja Leedu puhul riigis viibimise loa aeglase ja stressitekitava menetlemise tõttu. Ukrainas keelas seadustik valgevenelastel riigis organisatsiooni registreerida ja hiljem ka valgevenelastelt annetusi vastu võtta, otseselt nõrgendades rahaliste ressursside mobiliseerimise võimalusi. Poolas ja Leedus oli ainsaks võimalikuks leevenduseks taotlema asüüli asemel mugavamalt humanitaarsetel alustel antavat

elamisluba; Ukrainas õnnestus organisatsioonil minna tehnilistest piirangutest “ringiga ümber”, kasutades partnereid ja teadmisi alternatiivsete panganduslike lahenduste kohta.

Eksiilis töötades said reaalsuseks riigipiiriüleised repressioonid, mis on väljendunud Valgevene katsetes organisatsioone häkkida ja saadud informatsiooni nende vastu ära kasutada, mis õnnestumise korral mõjutaks negatiivselt erinevaid ressursse, näiteks usaldusväärust või suhteid partneritega (kelle materjalid lekiksid). Sellega kohanemiseks juurdus tugevalt strateegiana küberkaitse võimekuste ja digiturvalisuse intensiivne ning mitmekülgne arendamine.

Poliitiliste võimaluste struktuuri muutus tõi kaasa probleemid rahaliste ressursside mobiliseerimisega: annetustest ja grantidest sõltuvad organisatsioonid kogesid annetuste vähenemist annetajate represseerimise tõttu ning grantide kahanemist rahastuskliima muutumise pärast maailmas laiemalt. Vastukäiguna on läbivaks strateegiaks moraalsete ressursside prioriseerimine, sest annetuste hulk sõltub otseselt legitiimsusest, usaldusväärusest, toetusest ja tuntusest. Tuntust ja toetust kogutakse ühtlasi lobitöö käigus grantide saamiseks, rõhutades Valgevene küsimuste ning inimõiguste kaitsmise jätkuvat olulisust valitsuste ja teiste valitsusväliste organisatsioonidega suheldes.

Poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise üks eksplitsiitsemad väljundeid – tagakiusamised – tõi inimõigusorganisatsioonidele inimressursside puuduse. Juhtide vahistamise järel jäid organisatsioonid ilma olulistest liidritest ning kannatas juhtimise kvaliteet; vähemalt ühe organisatsiooni jaoks kadusid 2020. aasta repressioonide tõttu paljud vabatahtlikud. Inimressursside puudus on repressioonide tõttu ilmnenu ka teisel kujul, nimelt tõstsid üha ilmsemad inimõiguste rikkumised nõudlust rõhujate süüdistamiseks rahvusvahelistes kohtutes, mille tulemusel tekkis puudus rahvusvahelise õiguse ekspertiisiga juristidest. Kui juhioskuse nappimisele reageerimiseks on juhtimist osaliselt ümber organiseeritud, aga head ravimit ei ole leitud, siis rahvusvahelise õiguse alase nõudluse täitmiseks on vastavat ekspertiisi lisatud edukalt.

Oluline poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise ning eksiilis toimimise koosmõju tagajärg on olnud kontaktide vähenemine Valgevenes jäänud inimestega hirmu kasvu tõttu. Kuna iga kontakt ekstremistlikuks kuulutatud ja/või likvideeritud inimõigusorganisatsioonidega on ohtlik ja

potentsiaalne süüdistuste alus, on vastavalt sotsiaalvõrgustike killustumise ja tööjõu vähenemise kujul vähenenud sotsiaal-organisatorsete ja inimressursside mobiliseerimise edukus. Lisaks küberturvalisuse arvestamisele veebisuhtluses on organisatsioonid tööülesannete täitmiseks vajaliku kontakti hoidmiseks pidevalt otsimas uusi suhtluskanaleid nii veebis kui “maapinnal”.

## Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö keskendus alates 2020. aastast eksiili sunnitud Valgevene inimõigusorganisatsioonide tegevusele muutunud poliitilises keskkonnas. Uurimistöö eesmärk oli kirjeldada inimõigusorganisatsioonide väljakutseid ja vastustrateegiaid poliitiliste võimaluste struktuuri muutumisele kui viimaste aastate Valgevene kontekstis varasemalt uurimata nähtust.

Teoreetiline raamistik järgis lähtekohana ressursside mobiliseerimise teooriat, mis selgitab inimõigusorganisatsioonide edukust võimaldavaid endogeenseid tegureid, ja poliitiliste võimaluste teooriat, mis näitab süsteemselt eksogeensete tegurite mõju organisatsioonidele. Uurimiseesmärgi täitmiseks viidi esmalt läbi poliitiliste võimaluste struktuuri muutumise analüüs, milles hinnati poliitilise keskkonna dimensioonide väärtuste muutumist uuritava ajaperioodil. Seejärel toimusid ressursside mobiliseerimise teorial ja poliitilistel muutustel põhinevalt koostatud küsimustikku kasutades poolstruktureeritud intervjuud inimõigusorganisatsioonidega, milles kogutud materjali põhjal viidi läbi temaatiline analüüs.

Vastusena uurimisküsimusele “Kuidas on alates 2020. aastast eksiili sunnitud Valgevene inimõigusorganisatsioonid pidanud muutma oma tegevust, kohanemaks muutunud poliitilise kontekstiga?” tõi temaatiline analüüs esile kuus selgelt väljajoonistuvat väljakutset ja ellujäämisstrateegiat. Esimeseks väljakutseks olid inimõigusorganisatsioonide vastased tagakiusamised ja režiimi repressiivsuse üldine teravnemine, millele vastasid organisatsioonid küllaltki kaootiliselt ja isiklike turvakaalutluste tasandil kulgenud eksiili kolimisega. Teine väljakutse oli bürokraatia hulk, millega inimõiguste kaitsjatel tuli tegeleda uues riigis elama asumiseks – vastustrategia sõltus riigist, seisnedes kas humanitaarsetel alustel elamisloa eelistamises üle teiste legaliseerimise viiside või tehniliste piirangute vältimises partnerite ja juriidilise oskuslikkuse abil. Kolmanda väljakutse ehk riigipiiriüleste repressioonidega kohanemiseks toimus inimõigusorganisatsioonide seas küberkaitse ning digiturvalisuse võimekuse eksponentsiaalne areng. Neljas väljakutse oli rahaliste ressursside vähenemine, mida on üritatud ümber pöörata nii inimõiguste kaitsmise vajaduse kui organisatsiooni usaldusväarsuse pideva tõestamisega annetajatele ja teistele toetajatele. Viies väljakutse seisnes tagakiusamiste negatiivses mõjus inimressurssidele, millele vastuse leidmiseks on inimõigusorganisatsioonid

arendanud kindlaid ekspertiise, kuid püüdnud ka üldisemalt optimeerida organisatsiooni sisestruktuuri. Viimane ilmnenu inimõigusorganisatsioonide väljakutse on kontakti nõrgenemine Valgevenesse jäänud inimestega, millega kohanemiseks on tõstetud turvalisuse standardeid veebisuhtluses ning pidevalt otsitud uusi suhtluskanaleid.

Uurimistöö keskne tees, et organisatsioonid kohandasid uute väljakutsetega hakkama saamiseks erinevaid ressurssele ligipääsu mehhanisme, vastas üldjoontes tõele. Eksiili minemise käigus muutus pöördeliselt sotsiaal-organisatoorsete ressursside mobiliseerimine, kui vanad võrguvälised suhtlusvõrgustikud asendati uutega ning tõusis usaldus digitaalse infrastruktuuri vastu. Eksiili kolimisega kaasneva paberimajandusega aitas ühel organisatsioonil kohaneda rahaliste ressursside mobiliseerimise vahendi muutus. Kübervõimekuse tõus on olemuselt sotsiaal-organisatoorsete, kultuursete ja inimressursside muutmine, sama kehtib ekspertiisi ja organiseerituse parendamise kohta. Suhtluse kindlustamine piiriüleste repressioonide eest kujutab endast sotsiaal-organisatoorsete ressursside mobiliseerimise viisi kohandamist. Samas leidis ressurssidele ligipääsu mehhanismide kohandamine aset piiratud määral: kirjeldatud muudatused toimusid ühe ressurssidele ligipääsu mehhanismi piires ja ühe ligipääsu mehhanismi asendamist teisega (nt agregatsiooni asendamine patronaažiga) uurimistöös ei täheldatud.

Valgevene inimõigusorganisatsioonid on poliitilise keskkonna muutumisest tulenevatele mitmekülgsetele väljakutsetele reageerinud vastavalt oma piiratud tegutsemisruumile. Repressioonid on paraku olnud sedavõrd märkimisväärsed ja mõjusad, et organisatsioonide tegevus on viimase viie aasta jooksul saanud tugevalt kannatada – eriti inimressursid juhtivate liikmete kinnipidamise tõttu ja sotsiaal-organisatoorsed ressursid piiriülese suhtluse komplitseerituks muutumise tulemusel. Kuigi inimõigusorganisatsioonid on üles näidanud tugevat vastupanuvõimet, sõltuvad nad partnerite ja patroonide abist, mille jätkumine nii rahalisel kui poliitilisel kujul on inimõiguste tagatuseks väga oluline. Valgevene režiimi vastutusele võtmisele poliitiliste kuritegude eest saab kaasa aidata, toetades kodanikuühendusi rahaliselt või kujundades seaduste abil sisserände protsessi võimalikult kiireks, arusaadavaks ja stressivabaks.

Autori hinnangul aitas uurimistöö kaasa uurimisprobleemi lahti mõtestamisele, võimaldades paremini mõista Valgevene inimõigusorganisatsioonide murekohti ja ellujäämisstrateegiaid

keerulises poliitilises kontekstis. Töö tulemused võivad pakkuda väärtuslikku sisendit nii inimõigusorganisatsioonidele endile kui ka rahvusvahelistele partneritele, kes toetavad kodanikuühiskonna jätkusuutlikkust autoritaarsetes režiimides. Tulevikus soovitab autor järelduste parema üldistatavuse tagamiseks kaasata valimisse rohkem organisatsioone enamatest sihtriikidest, ühtlasi tasuks teemat uurida täiendavate teoreetiliste raamistike abil.

## Kasutatud kirjandus

Abrams, B. (2023). Mobilisation without opportunity: The UK's 2020 Black Lives Matter protests. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 10(4), 603-631.

Al Jazeera. (2025). *Exit poll shows Lukashenko with 87.6% of vote in Belarus presidential race*. Al Jazeera, 26. jaanuar. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.aljazeera.com/news/2025/1/26/voting-under-way-in-belarus-with-lukashenko-set-to-extend-30-year-rule>.

Amnesty International'i kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://www.amnesty.org/en/>

Amnesty International. (2021). Amnesty International Report 2020/2021. The State of The World's Human Rights.

Amnesty International. (2022). International Report 2021/2022. The State of The World's Human Rights.

Amnesty International. (2023). Amnesty International Report 2022/2023. The State of The World's Human Rights.

Amnesty International. (2024). Amnesty International Report 2023/2024. The State of The World's Human Rights.

Amnesty International. (2025). Amnesty International Report 2024/2025. The State of The World's Human Rights.

Anisin, A. (2025). Fraternisation and repression during the 2020–2021 attempted revolution in Belarus. *Contemporary Politics*, 31(2), 261-281.

Associated Press. (2024). *Belarus commission approves Lukashenko's 7th term bid but rejects opposition candidates*. *Associated Press*, 30. oktoober. Kasutatud 19.05.2025, <https://apnews.com/article/lukashenko-viasna-election-protest-3a8a52866231ac702da27ca05f33a1a4>.

Badowska, K. (i.a). Analysis of the migration crisis on the Polish-Belarusian border. Kasutatud 19.05.2025, [https://wsb.edu.pl/files/pages/634/security\\_forum\\_1\\_2023\\_doi\\_10\\_26410\\_sf\\_1\\_23\\_11.pdf](https://wsb.edu.pl/files/pages/634/security_forum_1_2023_doi_10_26410_sf_1_23_11.pdf).

Human Rights House Foundation. (i.a). *Barys Zvozkau Belarusian human rights house*. Kasutatud 19.05.2025, <https://humanrightshouse.org/human-rights-houses/belarus/>.

Begumhan Bayhan, B. (2020). *The 2020 presidential election in Belarus: Lukashenko's moment of reckoning?*. LSE European Politics and Policy (EUROPP) blog.

Bedford, S. (2021). The 2020 presidential election in Belarus: Erosion of authoritarian stability and re-politicization of society. *Nationalities Papers*, 49(5), 808-819.

Belarusian Human Rights House. (i.a). *About Barys Zvozkau Belarusian Human Rights House*. Kasutatud 19.05.2025, <https://belhumanrights.house/en/about>.

Beltsiuhova, Y. (2023). *Reaction of civil society to repressions of authoritarian regime*. Magistritöö. Padova ülikool, *Local Development* õppekava.

Bindman, E., & Chulitskaya, T. (2025). Explaining the mass protests in Belarus in 2020: What role did civil society play?. *Democratization*, 1-21.

Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic analysis: A practical guide*. Sage.

Brockett, C. D. (1991). The structure of political opportunities and peasant mobilization in Central America. *Comparative politics*, 23(3), 253-274.

Chulitskaya, T., Homel, K., Jaroszewicz, M., Lesińska, M. (2022). *Belarusian migrants in Poland and Lithuania: general trends and comparative analysis*. Eastern European Studies Centre. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.gssc.lt/wp-content/uploads/2022/11/LT-POL-ataskaita.pdf>

Civic Solidarity Platform. (i.a). *Legal Transformation Center (Lawtrend)*. Kasutatud 19.05.2025, <https://civicsolidarity.org/members/legal-transformation-center-lawtrend/>

Coppedge, M., Gerring, J., Knutsen, C. H., Lindberg, S. I., Teorell, J., Marquardt, K. L., Medzihorsky, J., Pemstein, D., Fox, L., Gastaldi, L., Tzelgov, E., Wang, Y., & Wilson, S. (2025). *V-Dem Methodology v15*. Varieties of Democracy (V-Dem) Project. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.v-dem.net/documents/56/methodology.pdf>

Corte, U. (2013). A refinement of collaborative circles theory: Resource mobilization and innovation in an emerging sport. *Social psychology quarterly*, 76(1), 25-51.

Evans, A. J. (2024). Competitive authoritarianism, informational authoritarianism, and the development of dictatorship: A case study of Belarus. *Public Choice*, 198(3), 343-360.

Edwards, B., & Gillham P.F. (2022). Resource mobilization theory. *The Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements* (2nd ed.). Wiley-Blackwell. Kasutatud 19.05.2025, [https://www.researchgate.net/profile/BobEdwards/publication/319581221\\_Resource\\_Mobilization\\_Theory/links/63f4af76574950594531b7c3/Resource-Mobilization-Theory.pdf](https://www.researchgate.net/profile/BobEdwards/publication/319581221_Resource_Mobilization_Theory/links/63f4af76574950594531b7c3/Resource-Mobilization-Theory.pdf)

Edwards, B., & McCarthy, J. D. (2004). Resources and social movement mobilization. *The Blackwell companion to social movements*, 116-152.

Euroopa Nõukogu (i.a). *Human rights activism and the role of NGOs. Compass: Manual for Human Rights Education with Young People*. Kasutatud 19. mai 2025, <https://www.coe.int/en/web/compass/human-rights-activism-and-the-role-of-ngos>.

Euroopa Nõukogu. (2024). “*The Luxembourg Solutions*“: *outcomes and perspectives*. Kasutatud 19.05.2025, <https://edoc.coe.int/en/human-rights/11980-the-luxembourg-solutions-outcomes-and-perspectives.html#>

Flynn, S. I. (2011). Resource mobilization theory. *Sociology Reference Guide*, 111-121.

Freedom House. (2025). *Freedom in the World research methodology*. Kasutatud 19.05.2025, <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology>.

Freedom House'i kodulehekül. (i.a). *Belarus*. Kasutatud 19.05.2025, <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-world/2025>.

Fuchs, C. (2006). The self-organization of social movements. *Systemic practice and action research*, 19, 101-137.

Halauneva, S. (2023). *Public control over the judiciary: Experience of Belarusian human rights organizations*. Doktoritöö. Vytautas Suure Ülikool, *Public Governance and Administration* õppekava.

Hui, E. S. I. (2022). Movement-oriented labor organizations in an authoritarian regime: The case of China. *human relations*, 75(7), 1354-1382.

Human Constanta kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://humanconstantia.org/en/news-en/>.

Human Constanta. (2021). *Statement on the politically motivated detention of human rights defender Nasta Lojka*. Human Constanta, 13. august. Kasutatud 19.05.2025, <https://humanconstanta.org/en/statement-on-the-politically-motivated-detention-of-human-rights-defender-nasta-lojka/>.

Human Rights Watch'i kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://www.hrw.org>

Human Rights Watch. (2025). *World Report 2025*.

Human Rights Watch. (2024). *World Report 2024*.

Human Rights Watch. (2023). *World Report 2023*.

Human Rights Watch. (2022). *World Report 2022*.

Human Rights Watch. (2021). *World Report 2021*.

Hyndle-Hussein, J. (2024). *Increasingly distant neighbours: Lithuania towards belarusians*. OSW Centre for Eastern Studies. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-01-10/increasingly-distant-neighbours-lithuania-towards-belarusians>.

Jami, W. A., & Peoples, C. (2022). Political opportunity, democracy, and 40 years of protest, 1981–2020: A cross-national analysis. *Social Science Quarterly*, 103(6), 1440-1458.

Jenkins, J. C. (1983). Resource mobilization theory and the study of social movements. *Annual review of sociology*, 9(1), 527-553.

Kazakevich, A., Karaulaū, J., Kuzniatsou, S., Veličkaitė, V. (2023). *Migration from Belarus to Estonia, Germany, Latvia, Lithuania, Poland: Before and after 2020*. European Network for Belarus. Kasutatud 19.05.2025, <https://drive.google.com/file/d/1ZhRbMmsjYZLnIfxy580VwisC-kQeNMc7/view>.

Kazakou, A., & Thomas, F. (2025). The mental health and wellbeing of Belarusians in exile in Lithuania, Poland and Georgia. *Journal of Migration and Health*, 11, 100331.

Klandermans, B. (1984). Mobilization and participation: Social-psychological expansions of resource mobilization theory. *American sociological review*, 583-600.

Kłysiński, K., & Żochowski, P. (2023). Focused on survival. The Belarusian political and business elite post-2020. *OSW Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia*. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.ceeol.com/search/gray-literature-detail?id=1283639>

Kotljarchuk, A., & Zakharov, N. (2022). Belarus' relations with Ukraine and the 2022 Russian invasion. *BALTIC WORLDS*, 32.

Kriesi, H., Koopmans, R., Duyvendak, J. W., & Giugni, M. G. (1992). *New social movements and political opportunities in Western Europe*. *European Journal of Political Research*, 22(2), 219–244.

Kvirikashvili, N. (2023). *Social Movements and Political Opportunities: A Comparative Study of 2016 and 2020 Women's Protests in Poland*. Magistritöö. Jagiełło ülikool, *European Studies õppekava*.

Lappo, I. (2023). Spaces of Metamorphosis: Belarusian Theatre in the Country, Underground and in Exile. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio FF–Philologiae*, 41(1), 201-216.

Legal Initiative. (2024). *Legal Initiative: Annual Report for 2024*. Kasutatud 19.05.2025, [https://legin.info/uploads/20241224\\_676ae28e52bb7.pdf](https://legin.info/uploads/20241224_676ae28e52bb7.pdf).

Lejune, S. (2021). " Europe's Last Dictator": Police Brutality and Human Rights Violations in Belarus. *NCJ Int'l L.*, 47, 591-612.

Marmura, S. (2008). A net advantage? The internet, grassroots activism and American Middle-Eastern policy. *New Media & Society*, 10(2), 247-271.

Marples, D. R. (2021). Changing Belarus. *Canadian Slavonic Papers*, 63(3-4), 278-295.

McAdam, D. (1996). Conceptual origins, current problems, et al. *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cam-Bridge: Cambridge University Press, 23-40.

Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social forces*, 82(4), 1457-1492.

Moshes, A., & Nizhnikau, R. (2022). The Belarusian Revolution: Two Years after the Storm. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 30(4), 485-492.

Mudrov, S. A. (2021). Doomed to fail? Why success was almost not an option in the 2020 protests in Belarus. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 29(1), 109-120.

Myers, N. (2025). *The Strategic Potential of Democratic Exiles*. The German Marshall Fund. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2025-01/Myers%20-%20Belarus%20exiles%20-%20report.pdf>.

Nahimana, Y. F. (2020). *Activism from abroad: The transnationalization of Burundian human rights organizations after their suspension in 2015*. Magistritöö. Utrechti Ülikool, *Conflict Studies and Human Rights* õppekava.

Navumau, V., Matveieva, O., Andrukovich, V., Lozka, K., & Rikhter, K. (2024). *Belarusian activists abroad: Overcoming integration challenges in exile*. Institut für Europäische Politik. Kasutatud 19.05.2025, [https://iep-berlin.de/site/assets/files/3781/iep\\_visibility\\_publication\\_en\\_final.pdf](https://iep-berlin.de/site/assets/files/3781/iep_visibility_publication_en_final.pdf).

Navumau, V., Matveieva, O., & Gorokhova, T. (2024). Resistance across borders: Belarusian civic activism in exile under (trans-) national repression. *Cosmopolitan Civil Societies: An Interdisciplinary Journal*, 16(2), 27-42.

Nizhnikau, R. (2022). The growing divide between Lukashenko and the Belarusian elite. *Carnegie Politika*.

Ortiz, J., & Tripathi, A. K. (2017, June). Resource Mobilization in Social Media: The Role of Influential Actors. *Proceedings of the 25th European Conference on Information Systems (ECIS)*, Guimarães, Portugal, 3049-3059.

Pilny, A. N., Atouba, Y. C., & Riles, J. M. (2014). How do SMOs create moral resources? The roles of media visibility, networks, activism, and political capacity. *Western Journal of Communication*, 78(3), 358-377.

Pożaroszczyk, D. (2023). Ryanair flight no. FR 4978. Legal aspects of the hijacking of a Polish plane in Belarus on 23 May 2021. *Terroryzm. Studia, analizy, prewencja*, (3 (3)), 251-277.

Ramirez, A. M. (2012). *Human rights strategies in the context of changing political opportunity structures: The case of two transnational networks in El Salvador*. Magistritöö. The University of Texas at Austin, *Global Policy Studies* õppekava.

Reuters. (2024). *China, Belarus agree to strengthen cooperation in trade, security*. Reuters, 23. august. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.reuters.com/world/china-belarus-agree-strengthen-cooperation-trade-security-2024-08-23/>.

RFE/RL's Belarus Service. (2023). *Belarusian leader pardons Russian jailed after forced landing of commercial flight*. Radio Free Europe/Radio Liberty, 23. juuni. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.rferl.org/a/belarus-sapega-pardon-russia/32449137.html>.

Rucht, D. (1996). Conceptual origins, current problems. *Comparative Perspectives on Social Movements. Cam-Bridge: Cambridge University Press*, 185-204.

Rudkouski, P., Lichacz, P., & Hall, S. G. (2025). Transformation of the Political System of Belarus after 2020. *Belarus Analytical Digest, 1*.

Stykw, P. (2023). Making sense of a surprise: Perspectives on the 2020 “Belarusian revolution”. *Nationalities Papers, 51*(4), 803-822.

Tarrow, S. G. (1994). *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge University Press. Kasutatud 19.05.2025, [https://archive.org/details/powerinmovements0000tarr\\_q4j6](https://archive.org/details/powerinmovements0000tarr_q4j6)

Tarrow, S. G. (2011). *Power in Movement* (Revised and updated third edition ed.). Cambridge University Press. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.cambridge.org/core/books/power-in-movement/E9FC85E59075F0705549710D6A8BD858>.

Tóka, G. (2021). The 2020 Belarusian Presidential Election. *Studia Politica. Romanian Political Science Review, 21*(1), 211-230.

Ukraina riiklik statistikakomitee. (2001). *The 2001 census of Ukraine*. Kasutatud 19.05.2025, <https://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/>.

UN ESCWA (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia). (i.a). *Civil society organizations*. SD Glossary. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.unescwa.org/sd-glossary/civil-society-organizations>.

Valgevene Helsinki Komitee kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://belhelcom.org/en/about>

Valgevene PEN-klubi kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025,  
<https://penbelarus.org/en/pen.html>

Valgevene põhiseadus. (2004). Kasutatud 19.05.2025,  
[https://www.constituteproject.org/constitution/Belarus\\_2004](https://www.constituteproject.org/constitution/Belarus_2004).

Valgevene valimiskomitee. (2020). Kasutatud 19.05.2025,  
<https://web.archive.org/web/20200908083130/http://rec.gov.by/sites/default/files/pdf/2020/inf9.pdf>

Viasna kodulehekül. (i.a). Kasutatud 19.05.2025, <https://spring96.org/en/about>.

Viešoji įstaiga «Teisinė iniciatyva». (2024). *Call for input current issues and good practice in prison management.* Kasutatud 19.05.2025,  
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/torture/sr/cfis/prison-management/subm-current-issues-good-cso-legal-initiative.pdf>.

Way, L. A. (2020). Belarus uprising: How a dictator became vulnerable. *Journal of Democracy*, 31(4), 17-27.

Willets, P. (i.a). *What is a non-governmental organization?* The Global Development Research Center. Kasutatud 19.05.2025, <https://www.gdrc.org/ngo/peter-willets.html>.

## **Lisa 1. Pool-struktureeritud veebiintervjuu küsimustik**

1.1 How long have you worked for the organisation?

1.2 What is your role in the organisation? (If not answered: Have you always worked in this role or have you carried out different roles before?)

1.3 How big is your organisation?

1.4 What are the aims of your organisation and what do you do to achieve them?

2.1 What and how changed for your organisation after the 2020 presidential elections in Belarus? Could you describe the process and experience of going into exile?

2.2 How did you operate before 2020 and how did it change then?

2.3 What alternative paths did your organization consider before deciding to go into exile? Why did you choose this path?

2.4 Did you go to exile *in corpore* or do you still in some way or quantity operate inside Belarus? How?

2.5 How have you adapted to working in another country? What challenges have you faced? Have any governments, international organizations, or NGOs supported you? Did you search for their support or did they come to you?

3.1 How does your organization finance its work?

3.2 How has the financing structure changed, compared to the years before 2020?

3.3 Does your organization pay rent for the space you use, or have they been provided as a donation?

4.1 What about human resources – which channels does your organization use for recruiting new members?

4.2 Does your organization primarily recruit Belarusians, or are you open to all interested people regardless of nationality?

4.3 Which skills or kinds of expertise do you especially appreciate in new employees or volunteers?

5.1 Have you had any challenges with infrastructure, such as transport, electricity, access to the internet or perhaps digital security? Has your access to infrastructure improved since relocating to (exile country)?

5.2 Have you formed partnerships or coalitions with other organizations?

5.3 Has there been a support structure in (country of exile) that has helped you to continue your work?

5.4 How do you use social media in your work?

6.1 Which kinds of know-how or specialised knowledge does your organization need in your work?

6.2 Have you had situations where your organization feels that you have lacked some type of knowledge?

6.3 Do you have a system for training new workers and developing expertise within your organization?

6.4 How does your organization share knowledge about its work to the public? Do you use any publications?

7.1 How do you establish credibility and gain public trust in your work? Have you faced any challenges in building up or maintaining legitimacy?

7.2 Have any certain achievements, certificates or moments helped to prove your trustworthiness as an organization?

7.3 How has the need for public support influenced your decisions?

7.4 What strategies have been most effective in increasing your organization's visibility and public recognition?

7.5 Has widespread public support helped your organization gain access to new opportunities or resources? If so, how?

## **Lisa 2. Intervjuu nõusolekuvorm**

### **Participant consent form**

*Tristan Saupõld from the Johan Skytte Institute of Political Studies at the University of Tartu, Estonia is conducting an academic research study about Belarusian human rights organisations and how they have adapted their activities since the 2020 presidential elections. In this bachelor's thesis, special attention is given to activities, challenges and resource mobilization of human rights organisations working in exile. You are being invited to participate in a semi-structured interview and openly describe your experiences. Your informed consent is being sought for research.*


I agree to participate in this study. I understand that:

- Throughout the 30–45-minute interview, I will be asked questions concerning my work and the activities of the organization in which I am involved;
- The interview will be recorded with my consent;
- Information gathered from the interview will only be used for research purposes and will not be published without my consent;
- No personal information will be recorded, and participants will be referred to by pseudonyms;
- There is no requirement to answer every question;
- My participation is voluntary and I have the right to withdraw at any time, it is possible to retract my participation even after the interview until 19th of May 2024 (thesis submission deadline);
- Upon completion, the thesis will be made available to supervisors and reviewers from the University of Tartu;
- Upon the defense and award of the degree, the thesis will be published in the online repository of the University of Tartu (University of Tartu Digital Archive ADA);
- The recording of the interview and the resulting transcript are confidential, will not be shared or distributed and will be deleted after the completion of the study.

I have been informed about the aforementioned study, and I am aware of its goals and research methods. If I have any further questions, I will contact Tristan Saupõld ([tristan.saupold@ut.ee](mailto:tristan.saupold@ut.ee)) or their supervisor Kristel Vits ([kristel.vits@ut.ee](mailto:kristel.vits@ut.ee)), or in case I have questions about my rights as a research participant, I can alternatively contact the Research Ethics Committee of the University of Tartu ([eetikakomitee@ut.ee](mailto:eetikakomitee@ut.ee)). I affirm my consent with a signature.

Name of Researcher: Tristan Saupõld

Signature of Researcher:

A handwritten signature in black ink, appearing to be the name 'Tristan Saupõld' written in a cursive style.

Date:

Name of Participant:

Signature of Participant:

### **Lisa 3. Kirjaliku intervjuu küsimustik**

Interview questionnaire  
Researcher: Tristan Saupõld

*Kindly be reminded that participation in this questionnaire is entirely voluntary. The respondent is not obligated to answer every question and may choose to omit any response. Furthermore, the respondent retains the right to withdraw any information provided, as well as their entire participation, at any point up to 19 May (thesis submission deadline).*

1. How did the 2020 “summer of protests” change your organization’s everyday work (e.g. activities, freedoms, messages, material resources, partnerships, number of members)?
2. According to your website, the persecutions of 2021 turned your operations upside down, eventually leading to your liquidation. How do you feel this year of turmoil has affected your organization’s work ever since? What are some of the lessons that you learned? Which strategies did you apply to try to overcome the main challenges?
3. Later you renewed your registration in Ukraine. Could you describe the process and experience of going into exile? Which alternative paths did you consider (e.g. ceasing operations completely / different countries)? What were some of the challenges?
4. How did your goals change when relocating to Ukraine and what influenced these changes? How did your day-to-day operations change compared to how they were earlier when working in Belarus (e.g. activities, freedoms, messages, members, remote/office)?
5. How well do you feel your organization has adapted to working in another country? Which challenges have you faced? Have any governments, international organizations, non-governmental organizations (or other institutions / groups of people) supported your organization? How? Did you search for their support, or have they approached you?

6. How does your organization finance its work? How has the financing structure changed compared to how it was in or before 2020? Have you received external help for acquiring office spaces or necessary equipment (e.g. sharing them with other civil society organizations)?
7. Is your organization regularly looking for new employees or volunteers? If yes, which channels do you use for recruitment? Which backgrounds, skills or kinds of expertise does your organization value in new members?
8. Which challenges have you faced in terms of infrastructure (e.g. transport, electricity, access to the internet, visas or digital security) since going into exile? How important have coalitions and partnerships been for helping your organization's efforts in exile?
9. Which kinds of know-how or specialized knowledge does your organization need in your work? Has it changed since 2020? Have you had situations where your organization feels to have lacked some type of knowledge? Do you have a system for training workers and developing expertise within your organization?
10. How have you managed to establish credibility and gain public trust in your work? How has the need for public support (in case this need exists) influenced your decisions? What has worked best for gaining attention for your organization (if that is a goal for you)?

## Lisa 4. Lõplik kooditabel

Teema	Kood	Näide
Repressioonid tingisid tegevuste muutmise ja laiendamise	Organisatsioonivastased repressioonid intensiivistusid	“The organization’s ██████████ was arrested, first facing ██████████ and later ██████████ persecution under newly amended “anti-extremism” laws. Propaganda attacks against the organizations ██████████ increasingly intensified.”
	Töömaht kasvas alates 2020	“After 2020 the volume of work expanded.”
	Suurenes nõudlus piinamiste dokumenteerimiseks	“There was a lot of demand for working with topics of documenting torture around that time, and we were open to processing more requests, depending on the situation.”
	Rõhuline jõudis haripunkti 2021 suvel	“The biggest crack-down on civil society happened in the summer of 2021 when the first en masse liquidations (forced disbandments) of CSOs happened.”
	Uued töösuunad	“A lot of new directions of work appeared, new activities (in 2020).”
	Rahumeelste kogunemiste monitoorimise lõpp	“So ██████████ observers just came to peaceful assemblies in Belarus and checked how it’s organized, how the police were. And in 2020 it stopped.”

	2020 mõjutas palju	“The summer of protests had a very strong impact on the work of the organization”
	Rahumeelsete kogunemiste monitoorimine muutus üliohtlikuks	“It just became super dangerous.”
	Arusaam vabatahtlike turvalisuse tagamise võimatusest	“And I guess, everyone just understood that it’s not possible to go and monitor the assemblies and guarantee that people who volunteer, [REDACTED], I guess our organization could not anymore guarantee more or less their safety.”
	Arusaam vägivalda kasvust	“But I guess in 2020 we understood that the level of violence became much higher.”
	Fookuse muutus	“Our focus also shifted - since August 2020, we have been working a lot with victims of torture ([REDACTED]). You could say that this has become our main focus.”
	Repressioonid panid strateegiat muutma	“Therefore, the chosen strategy was aimed not at solving the problem, but at recording the crime.”
Eksiili minek kui spontaanne protsess	Koordineerimata protsess	„It wasn’t a coordinated process, it was a decision that came in waves and different timelines for organizations’ members.“

	Isiklik otsus	„People were making their our own decisions about personal security and times of leaving.“
	Pooljuhuslik eksiili minek	„It was partly a coincidence – it so happened that I had an opportunity to go there.“
	Väljarände permanentensus oli lahtine	„At the beginning I wasn’t treating it as a full relocation. I was treating it as „maybe I will stay here for a while, breathe in, breathe out, and come back“.“
	Ryanairi intsident mõjutas Valgevenesesse mitte naasma	„I ended up staying longer, especially since once I was in Georgia, the Ryanair incident happened – when a plane with 2 activists was forced to land in Belarus and both were arrested.“
	Kõigi jaoks erinev	“I guess it’s different for everyone, for different people how they became into exile.”
	Eksiili mõjutas minema ootamatu läbiotsimine	„One colleague, she left the country the day when her [REDACTED] was searched.”
	Keskastmejuhid lahkusid kõigepealt	“Middle managers left it to continue all the activities in safety.”
	Teised lahkusid hiljem	“And then, mostly all the employees and volunteers also left”.

Bürokraatia raskendab eksiili minemist	Juriidilised probleemid Valgevene osaluse tõttu sõjas	“The difficulties are mainly related to the fact that our organization is Belarusian, and Belarus as a country is a co-aggressor in the ongoing war. Therefore, for citizens of Belarus (and Russia) [REDACTED], there are restrictions - on bank transfers, on the creation of organizations, etc.”
	Organisatsiooni registreerimine võimalik tänu partneritele	“Without the help of people and organizations [REDACTED], we would not even be able to register our NGO.”
	Eksiiliga kohanemine raske protsess	“I would say it’s a really hard process.”
	Valgevenes raske saada Euroopa Liidu viisat	“Now there are much problems with obtaining visas in Belarus, but there have always been. So, if you are in Belarus, now it’s hard to obtain the European visa.”
	Mitte-Euroopa riikides raske saada Euroopa Liidu viisat	“They go to some non-European country, for example Georgia, and there try to get a visa to the EU, then it’s also hard.”
	Elamisluba on vaid aastaks	“Usually, the residency permit is for a year.”
	Uue elamisloa taotlusega peab vara hakkama tegelema	“So you prepare all the documents in advance (and if) you get the residency permit for a year, then four more months you need to start preparing for (getting) your next residency permit.”

	Palju bürokraatiat	“It’s complicated, a lot of bureaucracy.”
	Varjupaigataotluse puhul peab kaua ootama	“When you appeal for asylum, you have to wait for a long time.”
	Varjupaigataotlusega kaasnevad piirangud	“You have a lot of restrictions. Even if you get that asylum, you have a lot restrictions.”
	Viisata keeruline reisida	“Basically you can not go anywhere without a visa.”
	Passi aegumine teeb asjad keerulisemaks	“To get a new passport, you need to go to Belarus. When your passport is expired, the only way to get a new passport is to get asylum, or to get a new citizenship if you can.”
	Viisamid antakse piiratud hulgal	„Some forms of visas are issued but to a limited extent, even the humanitarian visas.“
	Passe ei saa enam uuendada Valgevene saatkondade kaudu	„Under new legislative amendments it is no longer possible to have passports exchanged through the Belarusian embassies“
	Passide aegumine on probleem	„Passports are expiring, resulting in undocumented adults and children.“
Digipööre muutus hädavajalikuks	Organisatsioonisisised turvaprotokollid	„We have internal protocols of security and technical security. Like minimum, our phones and laptops should be encrypted, the updates on the phones should be done etc.”

	Turvastandardid sõltuvad info tundlikkusest	“For some employees that work with more sensitive information, there are stricter rules. People who work with [REDACTED], they usually work with very sensitive information, they organize online interviews [REDACTED] everything should be organized super secure(ly). Stricter protocols.“
	Tehnilise turvalisuse kontrollid	“Everyone has checks of technical security.”
	Eksiili kolimine võimaldas töötada tundlikuma infoga	“Being in exile, I would say, helped us to have a possibility to work with more sensitive information. We didn’t have that in Belarus.”
	Nõudlus küberturvalisuse järele on tõusnud	„Cybersecurity has grown in demand exponentially for people inside the country and outside the country“
	Riigipiiriülesed repressioonid on ohuks	„Transnational repressions is one of the bigger threats that still remains for exiled activists.“
	Valgevene valitsus üritab häkkida	„The government tries to get into activists’ chats, infiltrate organizations, cause data breaches and leaks, and use it for propaganda purposes.“
	Küberturvalisuse tase tõuseb	„The demand for and the level of cybersecurity is rising.“

	Valgevenesse jäänud peavad oskama turvaliselt suhelda	„Same applies for inside the country – with an unprecedented amount of materials and organizations declared „extremist, people who want to still interact with [REDACTED], need to know how to do it safely.“
	Üritatakse oma küberturvalisuse võimekusi arendada	„It raises the demand so we try to satisfy this demand and grow our own capacities in working with cybersecurity better.“
	Piiri ületamisel nutiseadmete läbiotsimise oht	„People crossing the border should be extra vigilant too“
Rahaliste ressursside puudus prevaleerib	Panganduslike piirangute tõttu võimatu valgevenelastelt annetusi saada	“Due to banking restrictions, many Belarusians cannot directly support the work of our organization. That is, if a donation comes to us [REDACTED], from a Belarusian in Europe, the bank blocks it.”
	Rahastusallikad pole muutunud	“The approach to funding has not changed since the founding of the organization and the same was in 2020.”
	Suurim mõjutaja USA rahastuse kadumine	“Here I think 2020 is important but what is even more important is 2025, as the United States funding freeze happened.“
	Vajalik rahva toetus	“Public support is vital for us because we work mainly for donations.”

	Rahastuse vähenemine sunnib tegevusi ümber mõtlema	„Such unexpected shifts force the organizations to rethink their structures, policies, and priorities.“
	Strateegia välismaise pangakonto kasutamine	“We decided this problem - collecting money not in a [REDACTED] bank.”
	USA mõjutab üldist rahastuskliimat	„Clearly, the US as the biggest funder for foreign aid has a lot of influence on the funding climate in Europe.“
	Annetajate repressioonid vähendab annetusi	„Another challenge is a wave of persecutions for donations, especially [REDACTED]. It affects how the organizations approach donations from inside the country, as risks for those donating are exponentially higher.“
	Üldine kodanikuühiskonna rahastuse vähendamise tendents	“Beyond the US, the tendency seems to be the pulling out of resources from the civic sector and governance&rights work.“
	Rahastuskliima muutumine sunnib põhjendama inimõiguste kaitsmise olulisust	„What also affects the funding environment, is the changing political landscape, fading of certain topics and regions, necessitating to continue making a case why it’s still important to work with human rights.“
	Kodanikuühiskonna organisatsioonidel läheb raskeks	„It means a lot of the civil society organizations will be in a very difficult situation in the coming years, facing the challenge of how to respond to this threat.“

	Raske leida piisavalt rahalist toetust	“So we need much more financial support, [REDACTED], it’s challenging to find support in this amount.”
	Probleemid rahastusega	“There were a lot of problems with it, a lot of problems financing all the activities.”
Repressioonid töid inimressursside puuduse	Organisatsioon toetus varem tugevalt juhtkonnale	“The organization was mostly ruled by the [REDACTED], and many-many things relied on [REDACTED] authority in the ways that everyone respects [REDACTED] and no one would argue on [REDACTED] decisions.”
	Kõrgemad juhid jäid riiki	“The top managers stayed in the country.”
	Kujunes enesetsensuur	“We faced self-censorship by active people (that is, they could provide us with [REDACTED] assistance, but on the condition of anonymity).”
	Juhtivad kohad jagatakse lojaalsuse, mitte organiseerimisoskuse põhjal	„It’s probably a thing that a lot of Belarusian organizations, NGOs, face that people get their management positions not because of their management skills but because of their loyalty, in a good way, to the organization. Just because they have been working hard for many years, not

		because they're good at organizing something.“
	2020 sündmuste poolt aktiveeritud sisesed protsessid nõrgendasid organisatsiooni	„In terms of internal processes [REDACTED] this weakened our potential.“
	Jätkuvalt pidev enese organiseerimise protsess	“So we're kind of all the time in the process (of) how we are going to organize ourselves.”
	Organisatsioon toetus autoriteedile, mitte disainitud juhtimis- ja otsustusmehhanismile	“Many-many things relied on [REDACTED] authority, but not on the designed mechanism of management and decision-making.”
	Puudus juhioskustest	„Probably sometimes the lack of management skills would be a problem“
	Ekspertiisi puudus	But another part of our work is [REDACTED]. In that (direction) there are also sometimes problems with expertise.
	Paljud vabatahtlikud lahkusid	“Many volunteers broke away.”

	Tekkis rahvusvahelise õiguse ekspertiisi puudus	Most of our lawyers are not international lawyers because in the past we'd been [REDACTED]. Now we are much more focused on international bodies, international mechanisms. It's a slightly different expertise needed.
	Erinevate seisukohtade ja arvamustega inimesed sattusid kokku	"So, now we had very different people with very different opinions and positions."
Kasvav hirm murendab koostööd Valgevenesse jäänutega	Ekstremistlikuks kuulutamise järel kardavad inimesed ühendust võtta	"What we've faced when we've been claimed as an extremist organization, is that people started to fear to connect."
	Kontakt nõrgeneb	"Clearly, it's not the same level of being in touch as being on the ground."
	Saadava info kogus vähenes	"When we were proclaimed an extremist organization, that amount of information that we usually got, it became smaller."
	Turvalisem on suhtlust vältida	"So, it's just safer not to communicate with everyone."
	Uute ühendusviiside otsimine	"Organizations are constantly looking for ways to stay connected."
	Inimesi Valgevenes mõistetakse aina väiksemate rikkumiste eest süüdi	"Now we are getting cases when people are prosecuted just for helping political prisoners. Prosecuted just for donations to NGOs. Any act showing

		that you are not supporting authorities, is dangerous.”
	Võrgupõhised suhtluskanalid püsivad saadaval	“Online channels of communication remain available”
	Võimetus andmeid koguda võib tulevikus viia legitiimsuse kadumiseni	“I would not say that we have challenges with legitimacy. Probably we will when we will not be able to get some data on repressions and persecution.”
	Hirmu kasv	“So, fear is spread more and more.”
	Reisimine Valgevenesse või Valgevenest välja on tõsiselt raskendatud	“With a lot of difficulties, but they still can.”
	Inimesed peavad dokumenteerida laskmist liiga ohtlikuks	“And I guess now, the common feeling is that there is such a danger to do it.”
	Tekkinud arusaam, et vastupanu pole kasulik	“Now probably they don’t need any more to do some resistance, they understand that no resistance is useful.”
	Inimesed tunnevad, et dokumenteerimisest pole kasu	“They just don’t feel that it helps them.”
	Silmast silma ei saa kohtuda	“It’s definitely more difficult to keep contacts especially in person and (in regard to) offline events.”

	Vanasti aitas dokumenteerimine näidata vastupanu	“In the past, it helped them in ways that they (feel they) do some resistance.”
	Inimestel kadus lootus, et miski võiks muutuda	“People started to lose their hope that something is going to change.”

## **Lihtlitsents**

Mina, Tristan Saupõld, (isikukood: 50207010260) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Valgevene inimõigusorganisatsioonide ellujäämisstrateegiad poliitiliste võimaluste kontekstis 2020-2024”, mille juhendaja on Kristel Vits

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.